

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Šikana mezi žáky na II. stupni základní školy
Bullying among pupils at secondary school
Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ivana Nováková

Vypracovala:

Darina Holečková, DiS.

Dřívý, 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci na téma „Šikana mezi žáky na II. stupni základní školy“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Dřísech dne: 3.7.2020

.....

Darina Holečková

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Ivaně Novákové za metodickou pomoc, odborné rady, připomínky a také za její ochotu a vstřícnost při vedení mé bakalářské práce. Poděkování patří také paní ředitelce a panu řediteli, učitelům a žákům, kteří byli ochotni se mnou spolupracovat a poskytovat informace potřebné ke zpracování výzkumu.

Dále bych ráda poděkovala celé mé rodině za podporu, trpělivost a toleranci během psaní této závěrečné práce.

Anotace

Bakalářská práce s názvem „Šikana mezi žáky na II. stupni základní školy“ je rozdělena na dvě části, a to na část teoretickou a praktickou. Teoretická část obsahuje pět hlavních kapitol, ve kterých najdeme například definici šikany, druhy a formy šikany, její příčiny či vývojová stádia. Dále se zabývá účastníky šikany, mezi něž patří agresor, oběť, svědci a pedagog. V této části také zmiňuji šikanu z právního hlediska. V neposlední řadě se věnuji diagnostice, vyšetřování a následkům šikany. Poslední kapitola je zaměřena na prevenci. V praktické části je prostřednictvím dotazníkového šetření zjišťována zkušenost žáků se šikanou na vybraných základních školách.

Klíčová slova: šikana, agresor, oběť, diagnostika, následky šikany, prevence

Annotation

The bachelor thesis called „Bullying among pupils at secondary school“ is divided into two parts, namely the theoretical and the practical. The theoretical part contains five main chapters, in which we find for example definition of bullying, its types and forms, its causes or development of bullying stages. Then this part deals with bullying actors, who include the aggressor, victim, witness and pedagogue. Next I mention bullying from the legal point of view. In last but not least I devote by diagnostics, investigation and consequences of bullying. The last chapter is focused on prevention. In the practical part I find out an experience of pupils with bullying throughout the questionnaire at selected secondary schools.

Keywords: bullying, aggressor, victim, diagnostics, consequences of bullying, prevention

Obsah

Úvod	1
Teoretická část	3
1 Šikana	3
1.1 Vymezení pojmu	3
1.2 Formy a druhy šikany	5
1.2.1 Další typy šikany	8
1.3 Příčiny šikany	10
1.4 Vývoj šikany	13
2 Účastníci šikany	17
2.1 Období pubescence.....	17
2.2 Agresor.....	19
2.3 Oběť	20
2.4 Svědci	22
2.5 Pedagog.....	23
3 Šikana z právního hlediska	24
3.1 Příklady trestných činů souvisejících se šikanou	24
3.2 Míra odpovědnosti dětských útočníků.....	26
4 Diagnostika, vyšetřování a následky šikany	26
4.1 Varovné signály šikany.....	26
4.2 Vyšetřování	28
4.3 Následky šikany	30
5 Prevence šikany	34
Praktická část	36
6 Vymezení výzkumného problému	36
6.1 Cíl	36
6.2 Stanovení výzkumných otázek a hypotéz	36
6.3 Metodologie výzkumu	37
6.4 Výzkumný vzorek	38
7 Analýza dat výzkumu	38
7.1 Grafické znázornění dat	39
7.2 Vyhodnocení otázek výzkumu	52
7.3 Ověření hypotéz	55

Závěr	57
Seznam použité literatury	59
Seznam příloh	61

Úvod

Šikana je jedním ze sociálně patologických jevů. Toto negativní jednání se vyskytovalo již dávno v minulosti, objevuje se i v současnosti a troufám si vyjádřit přesvědčení, že i na vzdory vynakládanému úsilí bude existovat také v budoucnosti. Myslím si, že každý z nás se nějakým způsobem během svého života se šikanou setkal, nebo setká. Nemusí to být přímo v roli oběti či agresora, ale např. náhodného diváka, kamaráda některého ze zúčastněných, rodného příslušníka, či pouze v roli posluchače médií, která o šikaně hovoří.

Lidé si často myslí, že se šikana objevuje mezi dětmi jen proto, že z toho ještě nemají rozum. Domnívají se, že se jedná spíše o nějaké škádlení, a proto považují šikanu za dětskou nerozvážnost a přechodný jev. Tento názor je však jeden velký omyl. Pokud dítě začne projevat vůči někomu negativní chování, které přeroste v šikanování, jen tak z toho nevyroste a se šikanováním nepřestane. Stačí se jen pečlivěji rozhlédnout okolo nás a zjistíme, že se šikana objevovala a objevuje téměř v každé generaci. O relativní rozšířenosti šikany svědčí to, že se s ní můžeme setkat téměř všude - doma mezi sourozenci, ve školce či škole mezi spolužáky, v zaměstnání mezi spolupracovníky, v rámci nějaké zájmové skupiny apod. Na věku daného člověka tedy vůbec nezáleží. Šikana nás obklopuje všude, a proto musíme věnovat pozornost nejen jejímu řešení, ale především prevenci, na které by se měly podílet všechny zainteresované složky.

Již několik let doučuji ve svém volném čase žáky z různých základních škol v okolí a často jim pokládám otázku: „Jak bylo ve škole?“. Odpověď, že se měli mí svěřenci dobře, mi však nestačí. Chci po nich, aby mi řekli víc. Díky tomu jsem se od třech z nich postupně dozvěděla, že, se stali obětí šikany. Jeden pro svou dyslexii a koktavost, druhý kvůli sociálně slabému zázemí a třetí kvůli příslušnosti k etnické skupině, která je v jeho třídě minoritní. Také pracuji s dětmi např. ve sboru dobrovolných hasičů či jako vedoucí na příměstských táborech, kde se nám děti se šikanou na jejich školách často svěřují. Navíc díky své několikaměsíční praxi, kdy jsem působila jako asistentka pedagoga na několika základních školách, musím bohužel říci, že žádná z těchto škol se výskytu šikany nevyhnula. Nebezpečí šikany ve školním prostředí spočívá mimo jiné také v tom, že během povinné školní docházky dochází u jedince ke složitému fyzickému a psychickému vývoji, proto si dovoluji tvrdit, že šikana může takového jedince poznamenat na celý jeho život. V budoucnu bych v oblasti školství ráda pracovala a byla bych strašně šťastná, kdyby se mi dařilo šikanu mezi žáky včas objevit a

vyléčit, nebo ještě lépe - šikaně úplně předejít. To je asi jeden z hlavních důvodů, proč jsem si vybrala toto téma mé bakalářské práce.

Cílem této práce je objasnit pojem „šikana“ a seznámit čtenáře s jejím vznikem, příčinami, fázemi a nebezpečím, které pro děti představuje. Dále bych chtěla upozornit na možné negativní následky spojené s šikanováním, přiblížit diagnostiku a vyšetřování šikany a informovat o možnostech prevence.

Má bakalářská práce se skládá z teoretické a praktické části. V teoretické části je několik na sebe navazujících kapitol a podkapitol. V první kapitole bude vymezen pojem „šikana“ podle několika různých autorů. Dále se zaměřím na druhy a formy šikany, její příčiny a vývoj. Ve druhé kapitole se budu zabývat účastníky šikany - tj. všemi, jichž se šikana týká bez ohledu na to, jakou roli v ní hrají. Ve třetí kapitole představím šikanu z právního hlediska. Ve čtvrté kapitole přiblížím diagnostiku, vyšetřování a následky šikany. Pátá kapitola se bude týkat prevence šikany ve škole. V praktické části bude vymezen dílčí cíl, který jsem pro tuto část práce zvolila. Také stanovím výzkumné otázky a hypotézy. Zmíním se i o metodologii výzkumu. Dotazník, který je možno nalézt v příloze č. 1, stručně popíši a krátce se pozastavím nad tím, jakým způsobem jeho vyplňování probíhalo. V této části práce také naleznete jednak ohraničení výzkumného vzorku a jednak zmínku o místech, na kterých byl výzkum realizován. Na samotný konec praktické části zanalyzuji data - tedy odpovědi z dotazníku, které vyhodnotím v podobě grafů. Dále zodpovím výzkumné otázky a vrátím se k hypotézám, u nichž určím, zda se potvrdily či nikoliv.

Teoretická část

1 Šikana

Pod tímto pojmem si každý z nás vybaví něco trochu jiného. Je však jasné, že se nejedná o žádnou pěknou a příjemnou představu. Odkud se vlastně toto slovo vzalo? „Pochází z francouzského slova „chicane“, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 135)

Šikana patří mezi sociálně patologické chování, ke kterému ve školách často mezi spolužáky dochází. Na jedné straně stojí agresori, děti, kterým dělá radost dívat se na bolest a utrpení druhého člověka. A na straně druhé jsou oběti šikany, děti, které se nějakým způsobem „odlišují“. Můžou se objevit jak fyzické útoky v podobě vydírání, bití, loupeží či ve formě opakovaného násilí, tak psychické útoky, kam spadá pomlouvání, vyhrožování, ponižování, nadávky, ignorování. Šikanovat může jednotlivec, ale i skupina více jedinců. K podstatným rysům šikany patří: nepoměr sil mezi agresorem a obětí a opakovaná agrese, která je cílem jednání. (Psychologie - šikana [online] 2016)

Pro vymezení šikany existuje spousta dalších definic, pojďme si tedy některé z nich představit v následující podkapitole.

1.1 Vymezení pojmu

„Šikanu můžeme stručně definovat jako fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit, jiného člověka, popř. skupinu lidí.“ (Bendl, 2003, str. 26) Slabší jedinec se většinou nedokáže před šikanou bránit, což agresorovi vyhovuje. Jednání agresora bývá záměrné a oběti nevyprovokované.

Další výstižnou definici šikany uvádí např. Z. Martínek: „Šikana - jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“ (Martínek, 2009, str. 109) Tato definice je však stručná a někteří by mohli namítnout, že je nedostačující. Použijeme tedy ještě definici, kterou často užívají zahraniční autoři a kterou použil i P. Říčan ve své publikaci: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo

skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“ (Říčan, 1995, str. 26)

Právě rozpoznání hranice mezi škádlením a šikanováním bývá velice obtížné. Rozdíl mezi těmito dvěma jevy se pokusil nastínit Michal Kolář ve své knize „Nová cesta k léčbě šikany“, kde uvedl, že při škádlení se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Ale když je patrné, že druhý to už jako legraci nebere, že je zasažený či zraněný, pak iniciátor škádlení pocítuje lítost, omluví se mu a v činnosti dál nepokračuje. Kdežto u šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit. Má z toho radost. Nejen, že se druhému neomluví, ale své chování navíc ještě opakuje. Postupně se většinou násilí agresora stupňuje. Škádlení však může být také nepříjemné a může i zabolet, ale není jednostranné. Ten, komu se to nelíbí, nemá pocit bezmoci, může se účinně bránit. Podstatné je, že si aktéři mohou své role při škádlení vyměnit, a když je to pro ně neúnosné, mohou ze škádlení vystoupit. Třeba pomocí formulace - nelíbí se mi to a už to nedělej. (Kolář, 2011, str. 64)

Jednou z posledních definic, kterou bychom chtěli použít, je definice Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, kterou zmínil ve své knize i Stanislav Bendl. Tato definice uvádí, že šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nově se může realizovat i prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilu. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti. (Bendl, 2003, str. 27)

1.2 Formy a druhy šikany

Šikana má celou řadu variant, ve kterých se vyskytuje. Variabilitě šikany nahrává spousta různých faktorů, mezi něž patří např. věk účastníků, prostředí, ve kterém se šikana odehrává nebo hierarchie vztahů a rolí jednotlivců ve třídě či jiné skupině. *„Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo jeho hrozbou. Může nabývat fyzických či psychických forem. Podstatnou charakteristikou je, že se děje úmyslně. Z právního, hlediska respektive v právní praxi, jak uvádí právník Oldřich Choděra, se používá pojmu šikana jako synonyma pro „úmyslné jednání, které útočí na jeho lidskou důstojnost.“ K podstatným rysům šikany bývají řazeny: nepoměr sil mezi agresorem a obětí; skutečnost, že agrese je cílem jednání; opakování agrese.“* (Bendl, 2003, str. 25) K odlišení druhů šikany se používají různá kritéria. Jedním z nich je například „viditelnost“ šikany. *„Podle tohoto kritéria lze rozlišovat šikanování skryté a zjevné. Skryté šikanování se projevuje sociální izolací oběti a jejím vyloučením ze skupin vrstevníků. Zjevné šikanování má podobu fyzického násilí a ponižování (strkání, bití, zavírání do uzavřených prostor), psychického ponižování a vydírání (nadávky, nucení k posluhování, nucení ke svlékání), destruktivních aktivit zaměřených na majetek oběti (braní a ničení věcí, poškozování oděvu, vytrhávání stránek z knížek, trhání sešitů).“* (Bendl, 2003, str. 27)

Za velice přínosnou považujeme také Kolářovu tzv. trojdimenzionální mapu, podle které lze projevy šikanování členit na tři základní skupiny:

1. Projevy přímé a nepřímé
2. Projevy fyzické a verbální
3. Projevy aktivní a pasivní (Kolář, 2011, str. 36)

„Přímá šikana je velmi rozmanitá, spočívá zejména:

- *V násilí všeho druhu - působení bolesti bitím, kopáním, bodáním, pálením apod. Také sem patří ponižující tělesná manipulace obnažováním či nucením sníst nebo vypít něco odporného. Dále sem řadíme poškozování a braní osobních věcí, oblečení, školních potřeb, jídla, peněz, atd., tedy chování, jež zákon označuje a trestá jako loupež.*
- *Ve slovním napadání nadávkami, posměchem, urážením postiženého a jeho rodiny.*

- *V zotročování, kdy je postižený hrozbami nebo bitím donucen konat něco ponižujícího nebo zakázaného, např. posluhovat svým „pánům“, ukrást pro ně něco v obchodě, nebo dokonce pro jejich zábavu zkopat jiného žáka.*

Nepřímá šikana spočívá v sociální izolaci spolužáka, kterého druzí neberou na vědomí, se kterým se nemluví, je vylučován z činností skupiny atd. Tato forma je někdy trýznivější než přímá šikana. Dítě se zoufale snaží zavděčit a přizpůsobit, může například začít zlobit a lajdat, jen aby tak projevilo solidaritu se „stádem“ a zavděčilo se, ale jen se víc zesměšňuje a v očích třídy ztrácí prestiž.“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 21)

„Mezi způsoby fyzického šikanování patří např. strkání, tahání za vlasy, pohlavkování, údery pěstí, kopání, podrážení nohou, šlapání po oběti, plivání či sexuální dotýkání. Za verbální šikanování se považuje např. posmívání, nadávky, rozšiřování lží a klepů o oběti.“ (Bendl, 2003, str. 27)

Kombinací uvedených tří skupin z trojdimenzionální mapy nám vznikne osm druhů šikanování:

- fyzické aktivní přímé - do fyzického šikanování se přímo zapojuje sám agresor či skupina agresorů, ti pak svou oběť fackují, kopou, věší, dokonce i škrtí
- fyzické aktivní nepřímé - jedná se o takové šikanování, kdy iniciátor vystupuje pouze v pozadí a na základě jím udělených příkazů trýzní vybranou oběť jeho pomocníci - vůdce pošle své nohsledy, aby oběť zbili či jí zničili nějaké věci
- fyzické pasivní přímé - toto šikanování se vyznačuje zneužitím fyzického násilí agresora za účelem bránění oběti v dosahování jejích cílů - agresor např. nedovolí oběti, aby si sedla do lavice
- fyzické pasivní nepřímé - oběti je fyzicky bráněno uspokojit její potřeby či zájmy - agresor např. odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod
- verbální aktivní přímé - oběť je vystavena urážkám, nadávkám či zesměšňujícím poznámkám
- verbální aktivní nepřímé - toto šikanování je realizováno s cílem v co největší míře zostudit oběť před ostatními spolužáky - patří sem rozšiřování pomluv a symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.

- verbální pasivní přímé - oběť je ostatními zcela ignorována, dochází k jejímu vyloučení ze skupiny - spolužáci neodpovídají oběti na pozdrav ani na otázky, nepůjčují jí žádné věci, nejeví o ni zájem apod.
- verbální pasivní nepřímé - oběť je v rámci kolektivu izolována, přičemž jakákoliv špatnost je sváděna výhradně na ni, spolužáci se oběti nezastanou, ani když je nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé (Kolář, 2011, str. 37)

V knize „Nová cesta k léčbě šikany“ se můžeme setkat ještě s dalšími šesti formami šikany, které M. Kolář stanovil z hlediska:

- typu agrese - prostředku týrání (fyzická, psychická, kombinovaná šikana)
- věku a typu školy (šikana mezi předškoláky, žáky prvního a druhé stupně atd.)
- pohlaví (chlapecká šikana X dívčí šikana)
- různého způsobu řízení škol (demokratické vedení X tvrdé hierarchicko-autoritativní vedení)
- speciálních vzdělávacích potřeb aktérů (šikana neslyšících, nevidomých, dětí s tělesným postižením či dětí s mentální retardací) (Kolář, 2011, str. 78)

Jedním z důležitých faktorů, který má vliv na formu šikany je právě pohlaví agresora. *„V šikaně mezi chlapci můžeme vidět degenerovanou, zvrhlou formu tradičního tlaku k mužnosti, který dnes postrádá řád a legitimitu. Každý muž má v sobě mužskou i ženskou psychiky. Společnost však po chlapcích žádá, aby svou „ženskou polovinu duše“ popřeli, potlačili a byli vyhraněně mužštlí, tedy mužně tvrdí, rázní, energičtí a bojovní. To znamená velké ochuzení, vzdání se celé poloviny sebe sama, a to velice radikálně. Nyní k podstatě šikany: Když se vedle mužného chlapce posadí jiný chlapec, který má být stejně mužně tvrdý jako ten, vedle něhož se posadil, a chová se nechlapsky, změkčile, probouzí to v prvním chlapci přání být taky takový. To je pokušení, kterého se první chlapec nejlépe zbaví, když toho „sraba“ poníží a zesměšní. Zkrátka to, co musí v sobě potlačit, potlačuje mimo sebe tím, že trápí toho, kdo takové chování ztělesňuje. Tím sám sobě dokazuje, že není jako ten druhý. Chlapec tak dokazuje svoji mužnost druhým i sám sobě.“* (Říčan, 1995, str. 29)

Obraz dívčí šikany má oproti chlapecké šikaně tři odlišnosti. Za prvé, chlapecká šikana se vyznačuje především otevřenou, fyzickou formou, kdežto ta dívčí je spíše psychického rázu. *„Často se zraňuje pouze slovem a izolací. Typická je skrytá sociální agrese, která destruuje kamarádské vztahy oběti a izoluje je. Taková šikana se dá dobře maskovat a obtížně*

se dokazuje motiv ublížit. Použité metody jsou rafinované, sofistikované a na první pohled nevinné. Existují dívky, které to dělají s úsměvem, v kamarádkém převleku a své šípy míří na nejcitlivější místa oběti.“ (Kolář, 2011, str. 81) Šikanované dívky tak často po dlouhou dobu netuší, kdo za jejich utrpením stojí, a stává se, že iniciátorku považují za svou spolehlivou kamarádku, které se mohou svěřit. Za druhé, šikana mezi dívkami se většinou děje v kamarádkém převleku. *„Odehrává se v rámci blízkých, kamarádkých vztahů. Není neobvyklé, že agresorka a oběť jsou skutečné kamarádky, tráví spolu volný čas a třeba i prázdniny. Když se však kamarádství zadrhne, následuje pomsta v podobě šikany. Existuje ale i řada dalších variant, včetně navázání kamarádství za účelem dostat se oběti pod kůži.*“ (Kolář, 2011, str. 82) Naproti těmto navázaným kamarádkým vztahům mezi dívčí agresorkou a obětí, kamarádké vztahy mezi chlapeckým agresorem a obětí navázané nejsou. U chlapců oběť šikany často nepatří do kruhu jejich kamarádů. Za třetí, u dívčí šikany se častěji vyskytuje závislost mezi agresorkou a obětí. *„Dá se říci, že hra na kamarádství, je pevnou součástí šikany. Tyranka a oběť se vzájemně potřebují, mají společný skrytý scénář spolupráce. Trýznitelka nutkavě dokončuje trápení oběti, zatímco oběť se téměř nebrání a vychází vstříc vlastní destrukci. Nežádka pociťuje citovou náklonnost k agresorce a považuje ji za přítelkyni.*“ (Kolář, 2011, str. 82) Přijde nám jako důležité poznamenat, že nebezpečí šikany mezi blízkými přítelkyněmi spočívá v tom, že se odehrává mimo zraky potenciálních svědků. Tyto kamarádky mají často stejné zájmy, názory či módní styl. Navenek působí, že jedna bez druhé nemůže existovat. *„Případný vnější pozorovatel nemusí z útržků jejich vzájemné komunikace, kterou nahodile zachytí, usuzovat na šikanu. Jejich agresivně manipulativní podstata se ukazuje teprve při dlouhodobějším pozorování. Mnohé dívky si tento charakter svého někdejšího přátelství uvědomí až s odstupem let.*“ (Janošová a kol., 2016, str. 232)

1.2.1 Další typy šikany

Velkou roli hraje i prostředí, ve kterém se šikana odehrává. Právě podle prostředí můžeme rozdělit šikanu na několik dalších typů. Šikana, která se odehrává ve virtuálním online prostředí, se nazývá kyberšikana. *„Kyberšikana představuje novou formu tradičního problému šikany; děti, které šikanují online, jsou z velké části tytéž děti, které šikanují tradičním způsobem. Zdá se ale, že člověk může v online prostředí o něco snadněji opouštět pravidla a zásady, kterými se řídí. Dochází k tomu v důsledku vlastností online prostředí, jakými jsou například minimální dozor autorit nebo anonymita, ale především chybějící kontakt tváří*

v tvář.“ (Janošová a kol., 2016, str. 168) Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Jejím cílem je někomu ublížit nebo ho zesměšnit za použití moderních komunikačních prostředků, zejména prostřednictvím mobilních telefonů a internetu. Mezi velké přednosti kyberšikany patří to, že se odehrává bez přímého kontaktu v kyberprostoru, často mimo školu, a to i v prostoru domova oběti, nejčastěji skrze sms, mms, webové stránky, blogy a sociální sítě. „Tyto přednosti mají drtivé dopady:

- *Dovolují pronásledování oběti kdykoli a kdekoli (24 hodin denně). Oběť nemá úniku, kyberšikana nekončí odchodem domů ze školy nebo útekem před trýznitelem.*
- *Zajišťují možnost rozsáhlého obrovského a třeba i světového publika, které se kochá (ukájí) utrpením a ponižením oběti. Na zdecimování oběti však zcela postačí, že se na to dívá téměř celá třída či škola.*
- *Moderní zbraně zajišťují anonymitu útoku, dovolují předstírat falešnou identitu, např. použitím neznámého čísla a přezdívky. Anonymita dodává šikanování sílu, zvyšuje pocit bezmoci a beznaděje, když nevíme, před kým se máme bránit.*
- *I jednorázový útok může působit opakovaně. Oběť je nutkána znovu se dívat a pročítat ponižující sdělení ve formě obrázku či textu. Kromě toho, když někdo vyvěsí dehonestující fotografii a informaci na web, tak si s ní může kdokoli dělat cokoli.“ (Kolář, 2011, str. 86)*

Dalším prostředím, ve kterém se můžeme se šikanou setkat, je pracoviště. Šikana na pracovišti může být rozdělena do dvou typů. Prvním z nich je bossing, což je šikana ze strany šéfu vůči podřízeným. Důvodem často bývá žárlivost šéfa, že podřízený je v něčem lepší než on sám. Nadřízený se proto může začít bát, že bude nahrazen tímto pracovníkem a že přijde o své místo. Proto je zapotřebí tohoto zaměstnance před ostatními kolegy nějakým způsobem znevážit. Šéf může například zadávat svému podřízenému nesplnitelné pracovní úkoly, může ho nepřiměřeně kriticky hodnotit, ignorovat či ponižovat před ostatními zaměstnanci. Cílem bossingu bývá snaha vyvinout na podřízeného takový nátlak, který ho donutí k dobrovolnému rozvázání pracovního poměru dohodou nebo k podání výpovědi.

Druhým typem je mobbing. Jedná se o nadávky, pomluvy a různé naschvály mezi kolegy. Účelem mobbingu je v prvé řadě zbavit se zaměstnance („vyštípát ho z práce), který pro ostatní představuje v nějakém ohledu konkurenci. „Kritériem, zda se v konkrétním případě jedná či nejedná o mobbing, je Leymannovo pravidlo, podle kterého lze za mobbing prohlásit

pouze takové chování, které se objevuje minimálně jedenkrát týdně po dobu minimálně šesti měsíců. Projevy mobbingu lze řadit do pěti základních kategorií: útoky na možnost vyjádřit se/ svěřit se; útoky na sociální vztahy; útoky na vaši pověst, úctu a vážnost; útoky na kvalitu pracovního či osobního života; útoky na zdraví.“ (Bendl, 2003, str. 20)

1.3 Příčiny šikany

Existuje mnoho různých příčin šikany. *„Především jsou zde příčiny individuální, dané na jedné straně vlastnostmi agresorů, na druhé straně vlastnostmi oběti, přičemž tyto vlastnosti bývají trvalé. Mezi běžné motivy agresorů patří „bavení“ třídy. Chlapci se snaží předvádět před dívkami. Ve hře však bývá i sadistické uspokojení z týrání jiné lidské bytosti, pocit moci a pocit nadřazenosti (což bývá častou kompenzací pocitů méněcennosti). Šikanování oběti přitom zároveň slouží k upevnění moci agresorů nad celým kolektivem, protože se při něm názorně předvádí, co by mohlo potkat každého, kdo by se vzepřel jejich vůli - kdo by „kazil normy“ přílišnou pílí (šprt), kdo by byl příliš vstřícný k pedagogům (šplhoun), nebo kdo by dokonce bonzoval. Šikanování navíc často přináší agresorům přímý zisk z vykořisťování oběti, jež bývá nucena k různým službám, okrádána o věci nebo peníze, dokonce i nucena pro agresory krást“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 22)*

„Aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování skutečně projevilo, je zapotřebí „souhry“ řady příčin a podmínek v oblasti biologické, psychologické a sociologické. Na počátku hrají často důležitou úlohu spouštěcí situační vlivy vedoucí k frustraci a nepohodě.“ (Kolář, 2011, str. 130) Mezi ovlivňující biologické faktory patří genetická predispozice a vrozené dispozice, pohlaví či věk jedince. K psychologickým faktorům řadíme poruchy osobnosti, které jsou spjaty s emocionální poruchou. Dále například sexuální odchylky (sadismus, sadomasochismus), vrozené dynamické vlastnosti (temperament) a mentální schopnosti, které jsou často geneticky podmíněné. U agresorů je četnější podprůměrná mentální vybavenost. Do sociologických faktorů spadá především orientační rodina agresora, zda se jedná o rodinu úplnou či neúplnou, na jaké sociální úrovni se rodina nachází, zda se v rodině nevyskytuje nějaké patologické chování atd. Důležitou roli také hrají převzaté vzorce chování od rodičů a výchovné styly v rodině. Další významnou skupinou jsou vrstevníci a trávení volného času s nimi. Právě vrstevnické skupiny bývají často příčinou změny chování u konkrétního jedince. Mezi sociologické faktory dále řadíme i dosaženou úroveň vzdělání, chybějící kvalifikaci či nezaměstnanost jedince.

M. Kolář uvádí ve své knize „Nová cesta k léčbě šikany“ především dva hlavní motivy šikany. Prvním z nich je krutost, která pro agresora představuje skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti. Druhým motivem je masivní touha po moci. M. Kolář však informuje ještě o dalších motivech, které vedou agresora k tomu, aby někomu ubližoval. Nyní si tedy představíme některé z nich:

- Motiv upoutání pozornosti - agresor dělá vše pro to, aby získal obdiv a přízeň spolužáků.
- Motiv zabíjení nudy - šikanování přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení. Najde to, co ho skutečně baví. Někdy prožívá i pocit, že teď opravdu žije.
- „Mengeleho“ motiv - agresor chce zjistit, co všechno jeho oběť vydrží.
- Motiv žárlivosti - žáci závidí dobrému žáku přízeň učitelů, a tak se mu mstí. Tento motiv můžeme například přirovnat k biblickému příběhu o Josefovi a jeho bratrech, kteří ho prodali za dvacet šekelů Izmaelcům.
- Motiv „prevence“ - bývalá oběť chce předejít svému týrání a v novém prostředí začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi.
- Motiv vykonat něco velkého - někteří násilníci jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně té školní. Šikanováním si dokážou sami sobě, že jsou schopni viditelného výkonu. Jsou spokojeni, že se stávají příčinou významného děje.
- Motiv překonání osamělosti - šikanování někdy funguje jako nouzová forma vztahu. Vztah agresora k oběti bývá intenzivní, může mít až charakter závislosti. Sténání a vzlykání oběti je mučitelem chápáno jako projev, který je věrohodný a je určen jen pro něj. (Kolář, 2011, str. 139)

J. Verbovská zmiňuje příčiny šikany z hlediska krátkodobého - tyto situace často souvisí s odreagováním se dětí od nepříjemné reality. Mohou mít souvislost s rozvodem rodičů, novým přírůstkem do rodiny, frustrací či úmrtím příbuzného/přítele/domácího zvířátka. Agresorem může být dítě, které se snaží o odplatu. Z hlediska dlouhodobého - pravidelnými agresory se stávají např. děti, které jsou rozmazlené a sobecky přesvědčené, že ostatní nemají stejná práva. Dále třeba děti, které mají od dospělých zakázáno projevovat svoje city, jako je např. pláč, smích či žal. (Verbovská, 2000, str. 29)

Za příčinu šikanování ve škole se považuje to, že škola tvoří jakýsi uzavřený celek, z něhož není po určitou dobu úniku. Doba strávená ve škole může být pro některé jedince považována za zbytečnou. Někteří negativně vnímají, že je tento pobyt povinný a navíc nařízený autoritou (rodiči, učitelem, ředitelem školy). Tento negativní vztah k povinné školní docházce napomáhá k jevu zvanému šikana. V neposlední řadě je větší výskyt šikany způsoben i stále častějším nerespektováním autority. Učitel má dnes u žáků mnohem nižší vážnost a pravomoc než dříve. Děti si pod vlivem špatné výchovy častokrát myslí, že mohou dělat vše, co se jim zamane. „*Ve škole lze dokonce mluvit o šikanování učitele ze strany žáků, kteří doveďou pedagogovi málo energickému, v jednání s lidmi neobratnému nebo nesympatickému (třeba pro jeho náročnost a přísnost) vytvořit nesnesitelnou situaci, znemožnit ho před kolegy nebo rodiči.*“ (Říčan, 1995, str. 28) Mnozí rodiče své děti v tomto chování bohužel podporují. Pak dochází k tomu, že si rodiče chodí na konkrétního učitele stěžovat, místo toho, aby domluvili svým dětem, jak se mají chovat. „*Učitel si tak často musí nechat líbit drzost, vyrušování, otevřenou neposlušnost, ba i nadávky, dokonce i hrozbu násilím. Některých žáků se doslova doprošuje, aby ho nechali konat svou práci.*“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 23)

Mezi podmínky, které přispívají k rozvoji třídní šikany, patří podle M. Vašutové také:

- Hierarchoautoritativní styl výuky - v této výuce chybí jakýkoliv důvěrný vztah žáků a pedagogů. Žáci, kteří jsou šikanováni, nejdou za učitelem, nedokážou se mu svěřit, dokonce ho ani požádat o pomoc.
- Špatná komunikace - díky rozvoji komunikačních technologií chybí základní, nejužší komunikace, a to jak mezi samotnými pedagogy, tak i mezi pedagogy a žáky.
- Absence výuky teorie a metodiky řešení šikany na vysokých školách u budoucích učitelů a nedostatečná školení současných pedagogů. (Vašutová, 2005, str. 163)

Jednou z posledních příčin, o které chceme informovat, je násilí prezentované v médiích, a to zejména v televizi a na internetu. „*Dnešní dítě shlédne v televizi či na internetu spoustu vražd a násilí. Ukazuje se, že sledování násilných a brutálních činů trvale mění náš postoj k násilí, a sice svádí k lehkomyšlnosti. Lidé, a pro děti to platí dvojnásob, kteří denně sledují násilné scény, postupně ztrácejí soucit, schopnost empatie. Četné výzkumy ukazují, že děti, které se často dívají na násilné scény, se poté chovají agresivněji. Televizní obrazovka či*

monitor u počítače jim slouží jako podnět a návod, aby si shlédnuté scény vyzkoušely v praxi, např. právě ve škole.“ (Bendl, 2003, str. 55)

1.4 Vývoj šikany

Šikana se vyvíjí postupně, a to v pěti stádiích, během kterých dochází k totálnímu přijetí postojů, hodnot a norem šikanování ze strany žáků. *„Jednotlivá stádia se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí. Konkrétní matice se vytváří různou kombinací šesti postojů. Ty nemusí být všechny přítomny. Jsou to - otevřený nesouhlas, zastrašený nesouhlas, lhostejnost (mě se to netýká, mě to nezajímá, já si svačím, dělám si své úkoly), ambivalence (přitahuje mě to, ale mám strach), sympatizování (rád se koukám na ponižování), souhlasný postoj (přidám se k týrání spolužáků).*“ (Kolář, 2011, str. 45) Nyní si těchto pět stádií přiblížíme. Budeme vycházet především z poznámek M. Koláře, S. Bendla a Z. Martínka.

První stádium - zrod ostrakismu

Podle M. Koláře se v každé školní skupině vždy při „hře se strachem“ velmi záhy objeví jednotlivci, kteří jsou ve třídě nejméně vlivní a oblíbení, tedy ti, kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. Tito jedinci jsou často autory nazýváni jako černé ovce, outsideri, marginalizovaní jedinci či obětní beránci. Zkrátka se jedná o žáky, o něž třída nejeví žádný zájem. Tito žáci stojí na okraji třídní skupiny. Brzy jsou to právě oni, kdo zakoušejí šikanování - tzv. ostrakismus. Zpočátku jde především o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se okrajový člen necítí dobře - je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Oběť se zpočátku snaží bránit, a proto se u ní začínají objevovat agresivní reakce vůči spolužákům - vrací jim nadávky, rány apod. Agresorům se potvrdí, že jejich tlak funguje, a tak ho ještě zvyšují.

Oběť postupně zjišťuje, že její odpor je marný, a tak se začne uzavírat do sebe - stává se zamlklou, snaží se být z dosahu agresorů, sedí sama, již si nevyhledává ve třídě někoho, kdo by se s ní bavil. U oběti se postupem času začnou objevovat tři charakteristické znaky. *„Nejprve se rychle a nečekaně zhorší její školní prospěch. Následně začne mít problémy se soustředěním a pozorností, a začne se ještě více uzavírat do svého světa - přemýšlí o vlastní vině, nedokáže pochopit, proč se k ní celá třída chová odmítavě. Na vyvolání učitelem často reaguje úlekem. Žák může začít vyhledávat společnost dětí z nižších ročníků, kde se cítí být pochopen. Mladší žáci k tomuto jedinci vzhlíží a baví se s ním. Může se ale také stát, že oběť začne*

ublížovat těmto mladším a slabším spolužákům odplatou za to, co musí snášet ve své třídě.“ (Martínek, 2015, str. 138) Vyčlenění a identifikace okrajových členů může z důvodu krize ve skupině přerůst do dalšího vývojového stádia.

Druhé stádium - přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese

Tato krize nastává v podstatě vždycky a dává skupinovému organismu třídy šanci pozitivního růstu. Aby mohli žáci tuto krizi vyřešit, potřebují pomoc od pedagoga, který by měl umět pracovat se skupinovou dynamikou. Pokud jsou žáci ponecháni na pospas svému osudu, velmi často v náročných situacích použijí destruktivní způsob řešení problému. Nastává tedy upevnění soudržnosti skupiny (tzv. scapegoating) na účet vnitřního nepřitele - tj. obětního beránka. Ve skupině, kde postupně stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil či hromosvod. Spolužáci se na nich odreagovávají od svých nepříjemných pocitů pramenících např. z očekávaného testu či z konfliktu s učitelem. Manipulace postupně přitvrzuje a začne se objevovat fyzická agrese, která bude agresivním jedincům sloužit k uspokojování potřeb. *„Oběť začíná mít v této fázi nepředstavitelný strach. V každém okamžiku, z každé situace ve třídě tuší určité ublížení. Přirozenou reakcí na takovou situaci je útěk do strachu. Útěk se může projevit v různých podobách: od klasického záškoláctví, přes somatizaci (útěk do nemoci), jež se projevuje bolestmi hlavy, břicha, častými ranními teplotami, až po různé formy sebepoškozování.“* (Martínek, 2015, str. 140)

Nebezpečné je praktikování násilí vůdcem a hvězdou skupiny k zábavě a pobavení ostatních. Zde hrají velkou roli ostatní členové třídy - záleží na jejich postojích k šikaně. Pokud je ve třídě soudržnost, přátelské vztahy a negativní postoj k násilí, pak šikana neuspěje. V případě, že je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, pokusy o šikanování jsou trpěny a je téměř jisté, že násilí v určité podobě zakoření a může při souhře dalších okolností přerůst do dalších stádií.

Třetí stádium - vytvoření jádra

Pokud se v předešlé fázi nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a fyzické agresi, vzniká prostor pro tuto třetí fázi, pro niž je klíčové vytvoření tzv. úderného jádra agresorů. Toto jádro začne spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběť či oběti. Zpočátku se jedná o šikanu již ostrakizovaných žáků, tedy těch, kteří stojí v hierarchii „klovacího řádu“ nejnižší. Jde tedy o nejslabší jedince ve skupině. *„Skupina je už v hrubých obrysech strukturována na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv. Nezformuje-li se do té doby žádná silná pozitivní podskupina, která bude podskupině*

tyranů alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů, potom tažení agresorů za mocí může nerušeně pokračovat. (Bendl, 2003, str. 31)

Když si agresori uvědomí, že mají jasnou převahu nad svou obětí, domnívají se, že si s ní mohou dělat, co chtějí, a nikdo na to nepřijde. Navíc začnou ovlivňovat celý kolektiv, a to takovým způsobem, že svým spolužákům dají na „vybranou“ - buď budou na straně agresorů, nebo se rovněž stanou obětí. *„Vznikne tzv. pyramida šikanování, na jejímž vrcholu stojí hlavní agresori, kteří tvrdě tlačí na oběť. Tito agresori však na sebe mají „nabaleny“ další spolužáky, ti zas další atd. Oběť (popř. oběti) stojí na samotné základně této pomyslné pyramidy. Pozornost celé třídy v rámci ubližování se soustředí pouze na ni., popř. na ně. Ostatní spolužáci ubližování oběti přihlížejí, nikdo se jí/jich však nezastane - oběť se pro ně dokonce stává výhodnou. V hlavách ostatních členů se totiž často honí tato myšlenka: „Ať ho mlátí, já mu nic nedělám, já za nic nemohu, hlavně že to nejsem já, komu ubližují.“ Zde se již především agresori stávají na šikanujícím chování závislí. Oběti nikdo nevěří, je kolektivně odmítána. Ten, kdo sympatizuje s obětí, nedává to najevo ze strachu, že by mohl skončit na jejím místě“ (Martínek, 2015, str. 143)*

Někdy se stane, že vznikne křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví. Lehce však dojde ke zvrtnutí v negativním slova smyslu, k porušení dočasné rovnováhy, např. po příchodu dalšího agresora do třídy nebo „typické“ oběti převedené z jiné školy.“ (M. Kolář in S. Bendl, 2003, str. 31)

Čtvrté stádium - většina přijímá normy agresorů

V tomto stádiu již nikdo neprojevuje odpor vůči agresorům. Normy agresorů jsou v této fázi přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Postupně nabývá neformální tlak ke konformitě, který vede k naprosté přeměně skupiny. *„U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě - aktivně se účastní týraní spolužáka a prožívají při tom uspokojení.“ (Kolář, 2011, str. 51)* Právě toto chování je velice charakteristickým znakem čtvrtého stádia. Žáci se do šikany mohou zapojovat také pasivně. *„Pasivní složka spočívá v tom, že ostatní spolužáci se podílejí na vymýšlení způsobů trápení jenom proto, aby se zavděčili hlavnímu agresorovi. Agresor za to spolužáky pochválí.“*

Dalším charakteristickým znakem je i fakt, že ve třídě se začne objevovat slovník nadřazenosti a podřazenosti. Ve vyšších ročnících škol, na středních školách a středních odborných učilištích není vzácností fašistický slovník - agresori jsou úderné komando, jednotka SS, popř.

se nazývají jmény fašistických pohlavárů. Oběti jsou muklové, židi, heftlinci apod.“ (Martínek, Kameníčková, 2008, str. 18)

Páté stádium - totalita neboli dokonalá šikana

Toto stádium se nese v duchu plného nastolení totalitní ideologie šikanování. Jedná se o stádium tzv. vykořisťování a nedobrovolně dobrovolného rozdělení členů skupiny na silné (vykořisťovatelé) a slabé (vykořisťovaní). Silní jedinci využívají na slabých všechno, co je využitelné - od materiálních věcí (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. *„Největším důkazem moci nad vykořisťovanými je, že jim vykořisťovatelé mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby a oni nejsou schopni se bránit. Čas pracuje převážně pro nárůst a zdokonalování násilí. Vykořisťovatelé ztrácejí poslední zbytky zábran, smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo.“ (Kolář, 2011, str. 52)*

Postupem času je násilí čím dál brutálnější a považuje se za běžnou součást školního dne. *„Dochází k tomu v případě, kdy iniciátor šikanování a vůdce jádra agresorů je sociometrickou hvězdou třídy. Je zvoleným předsedou třídy, má výborný prospěch, velmi kultivovaně se chová k dospělým a učitelům ochotně pomáhá plnit jejich úkoly (ukazuje třídy, organizuje přesuny). Dospělí mu věří, podporují ho, stojí za ním třídní učitel i ostatní vyučující. Pokud se objeví signály skrytého volání o pomoc ze strany nesympatického, výukově slabého žáka, jsou učitelé přehlíženi nebo vykládány v jeho neprospěch.“ (Bendl, 2003, str. 32)*

„Agresori jsou nakonec zcela opojeni svojí mocí, v ubližování obětem jim nic nezabrání. Formy ubližování jsou v extrémních případech tak agresivní a hrubé, že hrozí těžké ublížení na zdraví, v nejhorším případě i smrt oběti. Oběti jsou většinou ve stádiu, kdy dochází k tzv. Stockholmskému syndromu - nedokážou si svůj život bez agresorů představit. Oběti k agresorům vzhlížejí, naprosto bezmyšlenkovitě plní ponižující příkazy, popř. si nechají naprosto dobrovolně ubližovat bez známek jakéhokoliv odporu.“ (Martínek, Kameníčková, 2008, str. 18)

Podle S. Bendla se oběť často bojí prozradit své šikanování nejen ze strachu o svůj život, ale i kvůli pocitům vlastní viny. V případě některých obětí dochází až k vytvoření jakési vnitřní komunikace, resp. „pseudovědomí“, které absurdně kárá negativní pocity a myšlenky o agresorovi. Z tohoto důvodu se může stát, že oběť při vyšetřování šikany odmítne svědčit, popř. jako svědek své dřívější výpovědi odvolá s odůvodněním, že to byla všechno vlastně jenom legrace. (Bendl, 2003, str. 32)

2 Účastníci šikany

Osobnost člověka a jeho individualita se utváří v průběhu ontogenetického vývoje působením různých činitelů. *„Děti a mladí lidé musí splnit mnoho „vývojových úkolů“ při své cestě k dospělosti. Růst a přechod k novému, vyššímu stadiu vždy a všude obsahuje určitá rizika a nejistotu.“* (Pávková a kolektiv, 2002, str. 35)

Nejprve si v následující podkapitole představíme vývojové období, které se týká naší cílové skupiny - tedy žáků II. stupně základní školy. Zaměříme se na identitu a sociální a citový vývoj. Poté probereme postupně všechny účastníky šikany.

2.1 Období pubescence

Období pubescence se týká dospívajících dětí ve věku od 11 do 15 let. Toto věkové období může přinášet mnoho výchovných problémů. Psychologicky zde dochází k hledání vlastní identity, které je provázeno snahou osamostatnit se a touhou rozhodovat sám o sobě.

Vývoj identity

Ujasnění vztahu k sobě a hledání vlastní identity je základní vývojový úkol období dospívání. Dospívající by měl být schopen najít a akceptovat svoje vlastní místo a hodnotu jako člen daného společenství. Hledá odpovědi na otázku „Kdo jsem?“ či „Kam kráčím?“. Rozlišuje se osobní a sociální aspekt identity. Osobní identita čerpá především z intimní sebereflexe a sebehodnocení; podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Sociální identita je pocit začlenění, spolupatříčnosti a kontinuity ve vztazích a čase. Necítí-li se dospívající akceptován rodiči, vrstevníky, dalšími autoritami a skupinami, do kterých patří, zažívá pocit odcizení.

Objevuje se zde stádium přechodné skupinové identity. *„Pro školáka na druhém stupni základní školy jsou subjektivně důležitější normy stanovené třídou než normy školní instituce. Zdrojem jistoty a bezpečí už není učitel, ale je jím zcela jednoznačně třída. Jedinec by nebyl pro učitele v mnoha situacích rovnocenným partnerem, ale třída jím může být. Žák se s třídou postupně stále víc identifikuje. Potřebuje získat jistotu, že je její součástí, ale zároveň chce dosáhnout v hierarchii této skupiny uspokojivou pozici.“* (Vágnerová, 1997, str. 52) Tím pubescent podporuje své sebevědomí. Je zde potřeba konformity ke skupinovým hodnotám a normám, snaha o viditelné vyjádření skupinové příslušnosti, sklon k uniformitě oblečení, pro-

jevů chování atd. Dále se vytváří ego-identita, což je ideál, kterého si přeje pubescent dosáhnout. Velice důležitá je také sociálně profesní role - dospívající ví, čím rozhodně nechce být.

Citový a sociální vývoj

V dospívajícím období hrají významnou roli vrstevníci. Právě s nimi tráví pubescent většinu svého volného času. Vytváří mezi sebou komunikační styl, který je typický užíváním určitých obrátů, preferencí některých slov, specifických oslovení apod. Navazují se blízká přátelství, především mezi děvčaty, v nichž dominuje otevřená komunikace a sdílení pocitů. Velice ceněna je inteligence, upřímnost a důvěra. *„Blízké přátelství je u pubescentních dívek jednou z nejsilnějších sociálních potřeb. Ty, jimž blízká přátelská vazba chybí, mívají častěji emoční potíže, jako jsou depresivní a úzkostné stavy. Silná potřeba výlučného přátelství však může být také podhoubím pro skryté formy šikany, které většinou navenek nepůsobí nijak drasticky.“* (Janošová a kol., 2016, str. 232) Přátelství chlapců je více kolektivní a je založeno hlavně na společných aktivitách a zájmech. Ceněna je síla osobnosti, otevřenost, smysl pro humor a schopnost „zůstat v klidu“. *„Některá kamarádství bývají z hlediska rozložení sil - dominance a submisivity - nápadně asymetrická. Mnohé dívky i někteří chlapci na začátku dospívání raději strpí ponižování od své kamarádky či kamaráda než její či jeho ztrátu.“* (Janošová a kol., 2016, str. 232)

V tomto období má dospívající snahu odpoutat se od závislosti na rodině - alespoň od hodnotového systému rodiny. Emancipace od rodiny však nevede ke zrušení citové vazby k rodičům, ale pouze k jejich proměně. Pubescent postupně nahrazuje rodinu vázaností na vrstevníky - rodinné zázemí bere jako samozřejmost. Svě přátele považuje za svou druhou rodinu. Dospívající se chová k příteli jiným způsobem než k ostatním, má určitá privilegia. Také se toto období považuje za období prvních velkých lásek a vážnějších vztahů. Dochází k experimentování se sexuální rolí.

Nemít v průběhu dospívání někoho, o koho se může pubescent opřít a komu může důvěřovat, může negativně ovlivnit jeho chování. *„Absence pozitivních sociálních vazeb, nedostatek citu, pocit, že se o mne nikdo nezajímá a nikdo o mne nestojí, opakované neúspěchy ve škole, dlouhotrvající pocit nudy – to jsou vlivy, které formují jedince, s nimiž lze posléze snáze manipulovat a kteří často hledají a nalézají možnost seberealizace v sociálně závadném prostředí.“* (Pávková a kolektiv, 2002, str. 16)

2.2 Agresor

„Agresoři bývají žáci, kteří umí svůj strach skrývat (i před sebou) a zneužívat strachu druhých. Jejich efektivní výbava (temperament, vegetativní reaktivita) jim automaticky umožňuje při tělesné a psychické zátěži reagovat „silně“. Tváří v tvář konfliktům umí potlačovat nejistotu. Zápas spojený s rizikem v nich vyvolávají jakousi euforii, která přehlušuje vnitřní neklid a strach.“ (Kolář, 1997, str. 55) Iniciátor šikany bývá většinou starší, fyzicky zdatný a obratný. Fyzická vyspělost však není podmínkou. Někteří agresoři mohou nedostatek tělesné síly vyvažovat inteligencí spojenou s bezohledností a krutostí. Co se týká duševní stránky agresora, jedná se většinou o sebejisté a neúzkostné jedince. „Pro šikanující děti je typická touha dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ublížovat druhým je pro ně radostí. Jejich svědomí je většinou zakrnělé. Vinu vidí v druhých.“ (Říčan, 1995, str. 32)

„Posilující vliv na agresivní chování šikanistů má často na svědomí negativní zkušenost z rodiny. Ukazuje se, že rodiče agresorů bývají tolerantnější k agresivnímu chování. Sami také často používají ve výchově tělesné tresty. Preferují násilné řešení problémů na úkor jiných způsobů vyrovnávání se s konflikty, spory a potížemi. Šikanujícím dětem se v rodině obyčejně nedostává potřebného citového zázemí, resp. mají zkušenosti s negativním postojem rodičů vůči vlastní osobě v podobě nezájmu, odmítání nebo dokonce nenávisti.“ (Bendl, 2003, str. 43) Pro některé děti je agrese a násilí v rodině na denním pořádku, a tak se děti od svých rodičů díky mechanismu nápodoby často učí, že jsou tyto dva negativní jevy vhodné k dosažení svého cíle.

M. Kolář rozdělil agresory na tři typy, které si nyní přiblížíme:

Dršňák - jedná se o hrubého, primitivního a impulzivního jedince se silným energetickým přetlakem. Většinou má kázeňské problémy - má narušené vztahy k autoritě. Někdy je zapojený do gangů páchající trestnou činností. Tento jedinec šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně. Vyžaduje po ostatních absolutní poslušnost. Šikanování používá jako prostředek k zastrahování ostatních. Tento jedinec pochází z rodiny, ve které je častý výskyt agrese a brutality ze strany rodičů. Agresoři tohoto typu se chovají, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali.

Slušňák - jedná se o velmi slušného, kultivovaného a narcisticky šlechtěného jedince. Bývá sevřený, zvýšeně úzkostný a někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení jedince je cílené a rafinované. Děje se spíše ve skrytu bez přítomnosti svědků.

Agresor toho typu pochází z rodiny, kde dochází k častému uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Srandista - bývá optimistický, dobrodušný a má značnou sebedůvěru. Je ale často výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Tento agresor šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Pochází z rodiny, v níž je přítomné citové strádání a absence duchovních a mravních hodnot.

Z. Martínek ještě uvádí čtvrtý typ agresora - tzv. **agresor spouštějící ekonomickou šikanu**. Jde o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu. Každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Je pravdou, že tyto děti mají skutečně nadbytek všeho, co si mohou přát. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění. (Martínek, Kameníčková, 2008, str. 21)

Své chování agresori mnohdy zdůvodňují argumenty typu „On mě vyprovokoval.“, „Může si za to sám.“ apod. Jedná se o způsob tzv. racionalizace. Agresor svaluje vinu za své chování na oběť. Můžeme se také setkat s chováním, kdy agresor s velkým citovým výlevem tvrdí, že on sám je obětí a že právě jemu je ubližováno. Takovému chování říkáme tzv. projekce. (Kolář, 2011, str. 141)

2.3 Oběť

Při troše smůly a v určitém kontextu se obětí může stát jakékoliv dítě. „*Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraněného kolektivu. Dítě se může stát předmětem nepřátelství skupiny i pro nějakou svou přednost. Může to být dítě přemýšlivé, příliš zralé a ušlechtilé na infantilní skopičiny svých spolužáků, dítě s velmi dobrým vztahem k některému učiteli („šplhoun“) či dítě s určitým handicapem. Obětí se také mnohokrát stávají děti ze sociálně slabé rodiny či děti rasově odlišné.*“ (Říčan, 1995, str. 34)

Rozhoduje i fyzická a psychická stránka jedince. Obětí bývá spíše dítě, které je tělesně slabé a neobratné. Agresor tedy vycítí, že toto dítě se nedokáže před útokem bránit. Co se týká psychické stránky, bývá typická oběť šikany tichá, plachá a citlivá. „*Na běžné škádlení odpovídá často tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, má sklon pociťovat zahanbení bez dostatečného důvodu, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, submisivně se podřizuje. Navíc se mezi vrstevníky těžko prosazuje.*“ (Říčan, 1995, str. 37)

Z. Martínek ve své publikaci „Agresivita a kriminalita školní mládeže“ uvádí čtyři základní typy obětí:

Oběť na první pohled - jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signály slabosti. Jsou slabé, vytáhlé, mívají zvláštní barvu vlasů, na obličejích zrcadlí slabost či bojácnost. Tyto děti jsou většinou samotářské, nemají ve třídě kamaráda, se kterým by se bavily. Neumí se bránit počátečním legráckám a mnohdy se kvůli nim rozpláčou. Pocházejí z rodin, ve kterých je matky již od útlého věku nadměrně ochraňují a mají o ně přehnaný strach. Tyto matky dávají dětem najevo, že je okolní svět nebezpečný, a proto jim často nedovolují zkoušet různé aktivity.

Oběti vychovávané příliš protektivně - jde o děti, jejichž rodiče (především matky a babičky) si nedokáží připustit, že jejich ratolest dozrává do určité fáze svého vývoje a stává se samostatnou. Tyto „vychovatelky“ však v dětech vidí především malého, nesamostatného jedince, za kterého musí všechno vyřizovat, všude ho musí hlídat a musí mít nad ním dohled. Pro ostatní spolužáky je toto chování provokující, neboť oni jsou doma naopak utvrzováni v tom, že už jsou velcí.

Děti s handicapem - bývají velice snadnými oběťmi. V poslední době dochází k nárůstu šikany těchto dětí a to především díky inkluzi. Učitel musí připravit žáky na to, že k nim do třídy přijde někdo, kdo má určitý zdravotní handicap, musí je informovat o tom, jak se k tomuto děti mají chovat.

Učitelští děti - jsou jedny z nejčastějších obětí, a to zejména v případě, že rodič - učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě. Nejhorší je, když tento rodič učí třídu, ve které má i své dítě. Spolužáci často dítěti nevěří, že mu rodič neřekl, kdy bude test a z čeho bude. Myslí si, že má toto dítě spoustu výhod a že je nadřazováno. Jenže spíše je tomu tak, že rodič je na své dítě dost přísný, protože nechce, aby mu dělalo na škole ostudu. (Martínek, 2015, str. 164)

M. Kolář v knize „Skrytý svět šikanování ve školách“ definuje základní typologii obětí do tří složek:

Oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem - u obětí je vidět nějaký druh znevýhodnění (obezita, malá tělesná zdatnost, následky po operaci - např. rozštěpu).

Oběti „silné“ a nahodilé - i silný jedinec se může stát obětí. Jedná se např. o jedince trpícího depresí či strachem, který neumí skrývat. Co se týká nahodilé oběti, agresor zkouší, co vše vydrží. V případě, že najde slabé místo oběti, začne ji šikanovat systematicky.

Oběti „deviantní“ a nekonformní - jedná se o různorodé oběti. Odlišují se od ostatních například tím, že se dobře učí a mají výborné známky. (Kolář, 1997, str. 59)

M. Kolář v pozdějších vydáních stanovil ještě jednu složku, a to **šikanování žáci s životním scénářem oběti**. Jedná se o případy, kdy oběť není schopna posoudit, co je ještě součástí hry a co už je násilí.

„Důležité je také zjištění, že dívky se stávají obětí častěji než chlapci. Důvod lze vidět v tom, že děvčata jsou šikanována jak od dívek, tak od chlapců. Zkrátka někteří chlapci zneužívají svou fyzickou převahu a dělají svým spolužačkám ze školy peklo.“ (Kolář, 2011, str. 80)

2.4 Svědci

„Velmi často se týrání spolužáka odehrává ve třídě, za přítomnosti většiny spolužáků. Ti se nepostaví na ochranu oběti z lhostejnosti, ze strachu, nebo proto, že oběť je nesympatický žák (outsider). Často se část třídy dokonce šikanou výborně baví. Obraz doplňuje typická hlídka u dveří, která dá včas signál, že se blíží učitel.“ (Říčan, 1995, str. 27)

„Děti, které jsou svědky šikany, získávají novou zkušenost - vidí jak se opakovaně děje něco zakázaného, něco, co je jednoznačně zlé podle norem, ve kterých byly dosud vychovávány. Trýznění lidské bytosti je však zároveň atraktivní podívanou. Pokud šikana trvá týdny nebo i měsíce, pak tato zkušenost spolu se strachem proměňuje mentalitu třídy. Jedno po druhém se děti přidávají na stranu agresorů. Počáteční zděšení a odpor jsou přemáhány mechanismy, mezi které patří např. otupění svědomí díky zisku a snaha držet se stáda. Tyto mechanismy odbrzdíují agresí a těm, kteří zůstávají pasivní, na šikaně se nepodílejí, ale ani proti ní nic nedělají, vrací klid. Situace se jeví jako normální.“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 64)

Někdy se však mezi přihlížející většinou může najít i zastánce oběti, kterého lze rozlišit podle způsobu jednání na čtyři typy, které určil Jiří Kressa:

1. Obrana přímou konfrontací s agresorem - zastánce protestuje proti agresorovu zásahu, napadne agresora nejprve verbálně. Nedosáhne-li svého cíle, může napadnout agresora i fyzicky. Takto jednají spíše jedinci, kteří jsou tělesně zdatní, případně výbušní a ochotní riskovat, že se stanou sami obětí.

2. Zastánce jako utěšitel - tento typ zastánce dokáže tzv. plakat s plačícími. Může se jednat o introvertního žáka, kterému k přímé konfrontaci s agresorem chybí sociálně komuni-

kační schopnosti a dostatečná asertivita. Zastávce tak často pomáhá oběti nenápadně, případně přímo skrytě. Utěšuje ji, pomáhá jí najít schované věci apod. Takto jednájí častěji děvčata.

3. Zastávce jako prostředník - chce vyřešit každý konflikt a zneprátelené strany usmířit. Snaží se přesvědčit ostatní děti, aby s obětí kamarádily, nebo aby jí alespoň neublížovaly.

4. Zastávce přivolá pomoc - obrátí se na učitele nebo na jiného zaměstnance školy, někdy i na kamaráda z vyšší třídy. (Janošová a kol., 2016, str. 251)

„Co se týká svědků, obecně známé je, že se většinou jedná o jedince, kteří jsou fyzicky vyspělejší, pročez si na ně nikdo netroufne. Jedná se o děti šikovné, sportovně nadané, žáky oplývající humorem, sociální inteligencí a patřičnou dávkou zdravého sebevědomí. Takové děti mohou být jak dobrými kamarády potencionálních obětí šikany, tak jejich ochránci. Většinou to bývají žáci, kteří se aktivně podílejí na „participačních“ aktivitách typu žákovské samosprávy.“ (Bendl, 2003, str. 49)

2.5 Pedagog

„V osamělém boji o autoritu a vliv s celou třídou, což je několik desítek mladých lidí, se stává, že pedagog zejména při určitém oslabení vychází jakoby vstříc „silným“ žákům nebo prostě většině třídy. Snaží se často neuvědoměle „s nimi vyjít“, aby si udržel pozici autority a moc, tolik potřebnou pro kvalitní výuku. Vždy je to na úkor „slabých“ žáků, které ostatní přezírají a posmívají se jim.“ (Kolář, 2011, str. 149) „Podnět k šikaně, byť nechtěný, může tedy zavdat i učitel, a to např. svým necitlivým chováním vůči konkrétnímu žákovi (ironie, zesměšňování před třídou), popř. neřešením zjevné šikany, které si žáci mohou vyložit jako její schvalování“ (Bendl, 2003, str. 52) Problémem šikany je, že bývá před očima dospělých velice dobře utajena. Je tak dosti obtížné šikanu ve školním prostředí odhalit. „Bohužel mnohdy i učitelé, kteří tuší, že se v jejich třídě někomu ubližuje, raději o věci nemluví, pomyslí si, že to patří k životu a že si to děti musejí vyřídit mezi sebou. Navíc většina učitelů vidí v šikaně - někdy právem - své selhání, nepřizná ji rodičům a nesvěří se s ní ani kolegům, tím méně řediteli nebo psychologovi.“ (Říčan, 1995, str. 13) Pedagog by měl být ostražitý a pečlivě pozorovat jakékoliv násilné a agresivní projevy ve třídě. „Měl by vědět, že v dnešní době není žádná třída ani žádná škola proti šikaně imunní. Měl by vytvořit ze své třídy či školy ostrov bezpečí a pohody, dětskou obec, kde silný chrání slabého, ve které platí právo a spravedlnost, ve které vládne důvěra k autoritě a vzájemná solidarita.“ (Říčan, 1995, str. 12)

3 Šikana z právního hlediska

V dnešní době se poměrně často poukazuje na práva dětí. Každé právo však musí být vyváženo i konkrétní odpovědností za porušování práv ostatních, jakož i za porušování obecných zásad slušného chování. Tato odpovědnost se tedy musí týkat i dětí. Děti i dospělí by měli mít na paměti, že naše práva končí tam, kde začínají práva druhých. V současné době neexistuje žádný právní předpis, který by se speciálně zabýval otázkou šikanování mezi dětmi. Platnou právní úpravu pojmu šikana nebo šikanování v našem právním řádu tedy nenajdeme. Přesto je šikanování v řadě případů trestnou činností. Jakých trestných činů se mohou dětští agresori dopustit během šikanování spolužáků, zjistíme v následující podkapitole, která uvádí některé příklady trestných činů související se šikanou. Budeme přitom vycházet z trestního zákoníku 40/2009. Mějme přitom na paměti, že sazby trestu odnětí svobody jsou uváděny pro dospělé pachatele. U mladistvých útočníků se trestní sazby snižují na polovinu. Dolní hranice však nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice pět let odnětí svobody. Pouze v případech, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na deset let.

3.1 Příklady trestných činů souvisejících se šikanou

Ublížení na zdraví (§ 145 a § 146)

Důsledkem šikany může být i ublížení na zdraví nebo těžké ublížení na zdraví. Základní sazba odnětí svobody činí šest měsíců až tři roky, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se postupně sazba zvyšuje na osm až šestnáct let. Pokud by však agresorovi byl prokázán alespoň nepřímý úmysl směřující k usmrcení oběti, mohlo by jednání být posuzováno jako vražda (§ 140). V tomto případě by se sazba odnětí svobody zvýšila na deset až osmnáct let. Bylo by také možno uložit útočníkovi i výjimečný trest. Bavíme-li se o uložení výjimečného trestu odnětí svobody na dobu určitou, tedy na dobu 20-30 let, měli bychom vědět, že tento trest lze uložit jen tehdy, jestliže závažnost zvláště závažného trestného zločinu je velmi vysoká nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena. Výjimečný trest lze uložit i na doživotí, ale pouze agresorovi, který spáchal zvláště závažný zločin vraždy, nebo který při spáchání zvláště závažného zločinu (např. obecného ohrožení, vlastizrady atd.) úmyslně zavinil smrt jiného člověka.

Omezování osobní svobody (§ 171)

Útočník oběti bez oprávnění brání užívat osobní svobodu. Známým případem je strkání hlavy oběti do záchodu, opakované zamykání na záchodech, bránění oběti dostat se například do školní skříňky apod. Základní sazba odnětí svobody činí až dvě léta. Tato sazba se v zákonem stanovených závažnějších případech zvyšuje na tři až deset let.

Loupež (§ 173)

Útočník užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí k tomu, aby se zmocnil cizí věci (násilné vymáhání např. peněz nebo stravenek na oběd, osobních věcí apod.). Základní sazba odnětí svobody činí dva roky až deset let, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se zvyšuje na deset až osmnáct let.

Vydírání (§ 175)

Útočník nutí svou oběť násilím nebo pod pohrůžkou násilí či jiné těžké újmy k tomu, aby něco konala, opominula nebo strpěla (např. oběť musí agresorovi nosit tašku, jinak by byla bita). Základní sazba odnětí svobody činí šest měsíců až čtyři léta. V závažnějších zákonem stanovených případech se sazba postupně zvyšuje na osm až šestnáct let. Lze také útočníka potrestat peněžitým trestem.

Útisk (§ 177)

Útočník již bezprostředně nenapadá svou oběť, ale využívá toho, že se ho oběť sama v důsledku dřívějšího jednání bojí. Útočník tak pouze zneužívá tíseň oběti k tomu, aby něco konala, opominula nebo strpěla. Žák např. dává spolužákovi bez protestů svou svačinu, protože se ho z dřívější zkušenosti s ním bojí. Občas se stává, že útočník tímto způsobem nutí svou oběť např. k tomu, aby pro něho kradla. Tento trestný čin se trestá odnětím svobody až na jeden rok či zákazem činnosti. V nejzávažnějších případech může být sazba odnětí svobody zvýšena až na pět let.

Krádež (§ 205)

Útočník oběti okrádá o jejich věci. Musí přitom být splněna podmínka, že buď škoda převyšuje 5000,- Kč, nebo je způsobena vloupáním (např. do šatní skříňky), nebo pachatel odcizí věc, kterou má jiná osoba na sobě či při sobě. Základní sazba odnětí svobody činí až dva roky, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se sazba zvyšuje na pět až deset let.

Poškození cizí věci (§ 228)

Útočník úmyslně zničí nebo poškodí věc náležející oběti a způsobí tak škodu převyšující 5000,- Kč. V dnešní době, kdy děti nosí do školy drahé mobilní telefony, tablety či přehrávače, je tento způsob šikany poměrně reálný. Základní sazba odnětí svobody činí jeden rok. V závažnějších zákonem stanovených případech se zvyšuje na dva roky až šest let. (<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>; <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo/2>)

3.2 Míra odpovědnosti dětských útočníků

Odpovědnost za šikanování, které nese znaky trestného činu, mají samozřejmě i agresori, kteří jsou ještě dětmi. Tito agresori mají jednak odpovědnost za porušení školního řádu a jednak odpovědnost trestní. V případě trestní odpovědnosti, je důležité rozlišit, zda v době šikanování tyto útočící děti již dosáhly věku patnácti nebo dokonce osmnácti let, či nikoliv.

„Studenti, kteří dosáhli věku osmnácti let, jsou posuzováni bez jakýchkoliv výjimek podle trestního zákona. U mladistvých ve věku patnáct až osmnáct let je již také dána trestní odpovědnost podle trestního zákona, avšak s některými omezeními, z nichž asi nejpodstatnější je omezený výčet trestních opatření a snížení sazeb některých trestních opatření na polovinu oproti trestům ukládaným dospělým pachatelům. V případě nezletilých pachatelů - tedy dětí mladších patnácti let - se nejedná o klasickou trestní odpovědnost, přesto se jednáním takovýchto pachatelů orgány činné v trestním řízení zabývají a soud pak za ně může uložit zákonem stanovená výchovná opatření, a to od pouhého dohledu až po ochrannou výchovu vykonávanou v příslušném ústavu.“ (<http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo/2>)

4 Diagnostika, vyšetřování a následky šikany

4.1 Varovné signály šikany

Děti, které jsou šikanovány, se ocitají v situaci, kdy potřebují pomoc. Sama oběť však za dospělým (ať už za rodičem, učitelem či vychovatelem) téměř nikdy nepřijde a neoznámí, že jí je ubližováno. Toto záměrné skrývání ubližování ze strany oběti je podle Z. Martínka způsobeno několika faktory, mezi něž patří např. to, že oběti je ze strany agresorů patologicky

vštípeno, že pokud někomu něco řekne, bude její ubližování ještě horší. Oběť se navíc mnohdy stydí za to, že si nechá ubližovat a nedokáže se sama bránit. Často se bojí i případného vyšetřování, o kterém se domnívá, že bude velice nepříjemné, neboť bude dotazována na věci, které by sama chtěla zapomenout. Častý je také strach z konfrontace s agresory za přítomnosti dospělých. Dalším faktorem je obava oběti z toho, že vina za ubližující chování bude svalena na ni. Patří sem i strach oběti z toho, že bude muset z kolektivu odejít a bude muset změnit své místo. Oběť se v tomto případě obává, aby v novém kolektivu nenastalo to samé, co prožívala v kolektivu předchozím. (Martínek, 2015, str. 153)

Z těchto důvodů musíme věnovat naši pozornost zejména typickým znakům šikany, které dávají najevo, že něco není v pořádku. Varovné signály můžeme podle autorů P. Říčana a P. Janošové rozdělit na přímé a nepřímé.

Mezi přímé znaky odehrávající se ve škole patří např.:

- posměch - posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, hrubé žerty na účet oběti, ponižování či okřikování
- kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným či pohrdavým tónem
- příkazy, které dítě dostává od jiných dětí
- honění, strkání, kopání, šťouchání (toto chování je nápadné, pokud ho oběť neoplácí)
- rvačky, v nichž je jeden z účastníků zřetelně slabší a snaží se uniknout (někdy i s pláčem)

Mezi nepřímé znaky odehrávající se ve škole patří např.:

- dítě je o přestávkách často samo, ostatní o něj nejeví zájem
- při týmových sportech bývá dítě voleno do družstva až jako poslední
- o přestávkách vyhledává dítě přítomnost učitelů, ale nekontaktuje je, po skončení přestávky vchází do třídy na poslední chvíli
- při proslovu před třídou působí dítě ustrašeně a nejistě
- dítě má poškozené, znečištěné či rozházené věci
- dítěti se zhoršuje školní prospěch, někdy i náhle

Mezi nepřímé znaky šikany, které mohou pozorovat rodiče, patří např.:

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi
- dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by trávilo volný čas
- u dítěte se objevila nechuť jít do školy, svůj odchod z domova dítě často odkládá
- dítě se snaží zůstat doma - ráno si stěžuje na bolest břicha, hlavy, někdy i zvrací
- dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí
- dítě nevěrohodně vysvětluje zašpiněný oděv, poničené školní pomůcky či své modřiny a jiná zranění
- dítě může usínat s pláčem, může mít neklidný spánek a vykřikovat ze snu (Říčan, Janošová, 2010, str. 75)

Mnohé projevy šikany si rodiče oběti uvědomí až při zpětném zamyšlení. Začnou jim docházet všechny ty nesmyslné výmluvy uváděné dítětem. Často si pak kladou vinu za to, že dítěti nevěřili a nepomohli mu už dříve.

4.2 Vyšetřování

„Šikanu zpravidla vyšetřuje a celý případ řeší třídní učitel. Vyšetřování je totiž rovnocennou součástí pedagogické práce. Tento učitel si vyžádá informace od všech vyučujících, případně od dalších dospělých. U žádného závažnějšího případu neváhá přizvat výchovného poradce, preventistu, případně i psychologa. Samozřejmě informuje i vedení školy. Policie má být přivolána vždy, když má jednání agresorů povahu trestného činu.

Jsou li agresori přistiženi přímo při činu, např. při týrání oběti, je vyšetřování zdánlivě jednoduché. Pro účinné řešení nutně potřebujeme zjistit řadu informací: Jak dlouho šikanování dané oběti trvá? Jak často k němu dochází? Probíhá šikana ještě jinými způsoby - jakými? Kdo je iniciátorem, kdo s ním „spolupracuje“ a jak, kdo je jen divákem? Kdo se alespoň někdy oběti zastává (případně v čí přítomnosti by k šikaně ani nedošlo)? Kdo alespoň dává najevo nesouhlas? Kterí další žáci jsou šikanováni?

Opačný případ než vyšetřování při „provalu“ nastává, když se vyšetřuje „od nuly“. Je totiž možné, že šikana - a to i velmi závažná a nebezpečná - ve třídě nebo na škole existuje, děti jsou týrány, ponižovány, vydírány a zstrašovány, ale učitelé a vedení školy nevědí nic

určitého, protože funguje obvyklé utajení pod hrozbou ještě horší agrese.“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 73)

M. Kolář v knize „Nová cesta k léčbě šikany“ stanovil 3 základní kroky postupu při řešení šikany. Prvním krokem je **diferenciální diagnostika**. Znamená to, že musíme co nejrychleji vyhodnotit, zda se jedná o šikanu, či nikoli. Při zhodnocování projevů násilí je důležité posoudit, zda jsou přítomny znaky šikanování: záměrnost, opakování, samoučelnost agrese a nepoměr sil. Druhým krokem je **vnitřní diagnostika**. Ta slouží ke zjištění co nejvíce informací o šikanování. Je nutné rozlišit, o jaký druh šikany se jedná - zda o nemocné chování, závislost, nebo jde o poruchu vztahů ve skupině. Poté je důležité rozhodnout, zda bude šikana řešena školou samotnou, nebo jestli se požádá o pomoc a spolupráci odborníků. Třetím krokem je **určení typu scénáře pro základní směr léčby**. V tomto posledním kroku je potřeba zhodnotit dvě klíčová kritéria - o jakou formu a stádium šikany se jedná. Na závěr se stanoví jedno ze dvou typů řešení - první pomoc nebo celková léčba skupiny. (Kolář, 2011, str. 163)

Schéma strategie první pomoci obnáší pět kroků. Budeme vycházet z knih S. Bendla (2003) a P. Říčana (1995).

1. Rozhovor s informátory a obětí/oběťmi - učitel nejprve promluví s tím, kdo ho o šikaně informoval. Zprvu ho nechá vyprávět vlastními slovy a povzbuzuje ho, aby mluvil co nejvíce. Pak se učitel zeptá na podrobnější informace, jako např.: Co se dělo, kde se to dělo, kdo co dělal a říkal, kdo u toho byl, co k tomu vedlo, proč se přítomní chovali tak, jak se chovali atd. Důležité je klást důraz na podrobnosti. Při rozhovoru s obětí, je zapotřebí velkého povzbuzení. Oběť lze i požádat, aby své prohlášení o ubližování sepsala. Jestliže došlo k viditelnému zranění, je třeba je vyfotografovat. Důležité je dobře si rozmyslet, zda dokážeme oběť ochránit před agresory v době, kdy šikanu vyšetřujeme.

2. Nalezení vhodných svědků - jedná se o velice klíčový krok. Je zapotřebí ve spolupráci s informátory a obětí vytipovat spolužáky, kteří šikaně přihlíželi nebo o ní věděli. Většinou se jako vhodní svědci hodí ty děti, které patří k nejslušnějším, neboť se u nich předpokládá spolehlivá výpověď.

3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky - hlavní zásadou při těchto rozhovorech je minimální prozrazování toho, co už víme. Měli bychom klást konkrétní otázky typu: kdo, kdy, kde, jak a proč. Nevhodné je pokládání uzavřených otázek, u kterých zní odpovědi ano/ne/nevím.

4. Zajištění ochrany oběti/obětem - je nutné po celou dobu vyšetřování. V případě, kdy víme např. od informátorů, že je oběť v bezprostředním ohrožení, neboť na ni budou agresori čekat před školou, zajistíme oběti bezpečný odchod domů např. za doprovodu dospělého.

5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi - obsahuje často výmluvy, že šlo o „nehodu“, „pouhou legraci“ či „hru“. S tímto lhaním a zapíráním musíme počítat. Agresory je však potřeba vyslechnout včas, aby se nemohli na výpovědích společně domlouvat a ovlivňovat svědky. Nejdříve by se měli agresori vyslýchat zvlášť a my bychom si měli dávat pozor na rozpory v jejich výpovědích, které jsou pro nás klíčové. (Bendl, 2003, str. 60), (Říčan, 1995, str. 51)

Někdy se jako šestý bod uvádí i případný rozhovor s rodiči oběti a rodiči agresora. Tyto rozhovory však musí probíhat individuálně. Měli bychom rodiče seznámit se situací, která se děje a společně s nimi napláňovat, co s dětmi bude dál.

„Během tohoto postupu je potřeba dodržovat čtyři hlavní zásady. Za první chránit zdroj informací, neprozradit ho. Za druhé prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat. Za třetí vyslechnout poškozené, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat. Za čtvrté zaznamenat pečlivě všechny výpovědi. Také bychom neměli propadnout spravedlivému hněvu natolik, abychom přestali být při vyšetřování objektivní.“ (Říčan, 1995, str. 51)

Schéma strategie celková léčby skupiny nastává v případě vyšetřování pokročilých šikan. *„Tento typ vyžaduje vysoce odborné a psychologicky „tvrdší“ postupy, jelikož organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Téměř všichni nebo dokonce úplně všichni lžou a zapírají. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. V tomto případě je nutné použít metody kriminalistického výslechu a speciální (skryté a nepřímé) diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědi.“* (Bendl, 2003, str. 60)

4.3 Následky šikany

„Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. Šikanování nepoškozuje pouze oběť, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Šikanování může ničivě zasáhnout kohokoli, kdo se mu připlete do cesty.“ (Kolář, 2011, str. 154) Skryté nebo pozdě odhalené šikanování způsobuje tedy škody všem jeho účastníkům. Hlavní destruktivní účinky jsou podle M. Koláře čtyři. Prvním

je poškození fyzického a psychického zdraví obětí. Druhým ničivým účinkem je fixování antisociálních postojů u agresorů. U takových agresorů postupně dochází k připravenosti na páchaní trestných činů i do budoucna, neboť agresorovi nikdo nedal jasně najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka. Třetím destruktivním účinkem je ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny. Ti, kteří jsou svědky krutého ubližování a bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Když žáci vidí, že mravní i zákonné normy jsou zcela bez zábran překračovány, aniž by to pro agresory znamenalo nějakou komplikaci, mohou potom obdobně přistupovat k násilí a porušování zákona ve svém dalším životě. Posledním špatným účinkem je snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku. Skupina přemožená šikanováním zcela ztrácí výchovnou funkci, jakou má zdravá komunita. Všichni členové skupiny jsou v různé míře poškozováni a výukový efekt tak bývá často oslaben.

Následky šikany pro oběť

Nejhorší následky šikanování si bezpochyby odnáší oběť. Závažnost poškození závisí na délce a míře, ve které byla šikana prováděna. Čím je šikanování závažnější, tím horší následky si oběť ponese. *„Tělesná zranění se rychle zahojí a z vnějšího hlediska žák působí normálně. Duševní poranění je však hluboké a zacelení jen povrchové. Stačí větší zátěž v mezosobní oblasti a „rána“ se otevře. V lepším případě se zranění oběti zapouzdří, ale v zátěžových situacích se projeví její zraněná osobnost - fasáda obranyschopnosti se zhroutí a projeví se depresivní ladění.“* (Kolář, 2011, str. 157) Podle S. Bendla patří k psychickým následkům i zvýšený sklon k úzkostnosti, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost. Somatické projevy pak zahrnují poruchy spánku, svalovou tenzi, snížený imunitní systém, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody. Tyto obtíže lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje čistě psychickými i somatizujícími symptomy. (Bendl, 2003, str. 35) Co se týká vztahu k sobě a druhým, *„dochází k dlouhodobé změně vnímání svých možností. Typické je depresivní hodnocení událostí a negativní sebepojetí. Objevují se pocity prázdnoty beznaděj, pochybnost o smyslu života. Dotyčný vidí svou budoucnost černě. Má pocit, že v jeho životě už nemůže přijít nic hezkého, že už nic nebude jako dřív. Dosavadní záliby, volnočasové aktivity i dřívější plány a představy o budoucnosti náhle postrádají smysl. Traumatizovaní lidé mnohdy považují chování druhých za nepřátelské. Častá je u nich i nedůvěřivost k lidem a podezřívavost. Zvýšená obava z posměchu a pocit odlišnosti od druhých vede k vyhýbavosti v přátelských a partnerských vztazích.“* (Janošová a kol., 2016, str. 220) Pokud oběť přejde na jinou školu, bývá, z výše uvedených následků, pro ni

nelehké zapadnout do nového kolektivu. Těžko navazuje vztahy s novými spolužáky. Má stále strach, že se i zde stane obětí šikany. Z tohoto důvodu často sama oběť začíná šikanovat ostatní žáky a to přesně tak, jak to bylo i u ní na předešlé škole.

U oběti může dojít i k tzv. „kumulovanému“ či „druhotnému“ efektu. *„Jde o to, že oběť šikany začne mít časem pocit, že s ní opravdu není něco v pořádku, že je divná, zvláštní. Začne se ve zvýšené míře zabývat sama sebou, až konečně dojde k závěru, že chyba je skutečně v ní, že je špatná, nehodná respektu ostatních. Převládne u ní pocit, že si takové zacházení koneckonců zaslouží.“* (Bendl, 2003, str. 38) V nejhorších případech, kdy je oběť zcela zlomena, může dojít dokonce k jejímu pokusu o sebevraždu. Chtěli bychom ale uvést ještě jeden velice nebezpečný následek šikanování. Jedná se o promyšlenou, předem plánovanou pomstu oběti svým agresorům. Jsou zaznamenány případy, kdy oběť vnikla ozbrojena do školy a zastřelila své trýznitele. Jeden z filmů, který pojednává o tomto činu, nese název „Zkažená mládež“. V tomto filmu je detailně zaznamenána stupňující se agrese útočníků vůči oběti a apatické přihlížení ostatních spolužáků. Šikanovaného chlapce se zastane pouze jeden spolužák, který se pak sám stává další obětí. Šikanování postupně nabírá na obrátkách. Oběti nakonec společně naplánují zastřelení agresorů, včetně těch, kteří jen přihlíželi a posmívali se jejich neštěstí. Když svou pomstu splní, skončí to sebevraždou jednoho z nich ihned po spáchání tohoto hrůzného činu. Dalším dokumentem pojednávajícím o této problematice je „Masakr na střední škole Columbine“. V tomto případě dva náctiletí studenti Eric Harris a Dylan Klebold zastřelili roku 1999 ve škole dvanáct studentů, jednoho učitele a zranili dalších dvacet čtyři lidí. Svůj útok plánovali rok. Po útoku oba spáchali sebevraždu. Záminkou k útoku byla nenávisť ke škole a především ke spolužákům s bílou čepicí, kteří se prezentovali jako borci.

Následky šikany pro agresora

„Nebezpečným následkem do budoucna je zejména možnost zafixování zkušenosti. Výzkumy ukazují, že se agresori z řad dětí stávají již v posledních ročnících základní školy členy pochybných part a v budoucnosti zločineckých gangů. Existuje zde velké riziko jejich budoucí kriminalizace.“ (Bendl, 2003, str. 39) Pokud se na šikanování přijde již v zárodku, je nutné agresorům domluvit, že toto chování je nevhodné. Měli bychom je také informovat, že pokud by se mělo toto jednání opakovat, hrozil by nějaký postih (sankce). *„Klasickou neformální sankcí - někdy velmi účinnou - je vyjádření nesouhlasu nebo hněvu, např. slovy „zklamal si mě, zlobím se na tebe“, s následující změnou chování vůči danému žákovi, který pak stále cítí, že je v „trestu“, dokud mu učitel neodpustí. Užití této sankce ovšem předpokládá, že žákovi záleží na mínění a náklonnosti daného učitele“* (Říčan, 1995, str. 56) Mezi sankce patří např.:

zdržení žáka ve škole po vyučování, oznámení prohřešku rodičům či vyžadování náhrady za poškozený nebo zničený předmět. „Podle závažnosti šikany dostává agresor (stejně jako dítě, které porušuje školní řád jiným způsobem), jak známo, důtku pedagoga, důtku ředitele a sníženou známku z chování. Ze střední školy nebo učiliště může být i vyloučen, v méně vážných případech podmíněně. Tato tzv. výchovná opatření mají být vůči agresorům uplatněna s takovou razancí, jakou konkrétní případ zaslouží. Agresorovi mají pomoci pochopit, jak velké je jeho provinění, pro celý kolektiv je jeho potrestání odstrašující ukázkou spravedlivé odplaty.“ (Říčan, Janošová, 2010, str. 95) V nejzávažnějších stádiích šikany může být agresor přeložen na jinou školu, někdy jen na několik týdnů. „Je tady naděje, že třída, do které bude zařazen, bude vůči šikaně rezistentní a třída, ze které odešel, na nějaký čas „zkrotne“. Agresor může také - shodou okolností - narazit na pedagoga, který mu dobře porozumí, silně ho zaujme a pozitivně ovlivní.“ (Říčan, 1995, str. 60) Pokud se do případu zapojí i policie a příslušné orgány, jako je např. Orgán sociálně právní ochrany dětí, může dojít i k uložení ochranné výchovy či nařízení ústavní výchovy soudem. Takže dalším následkem může být umístění agresora ve školském zařízení pro výkon ochranné či ústavní výchovy - mezi tato zařízení patří například dětský domov, dětský domov se školou či diagnostický ústav.

Následky šikany pro celou skupinu

Když třídě oznámíme, jaký postih šikanující čeká (bezodkladně, nebo podmíněně - v případě že budou v šikaně pokračovat), vyzveme ji, aby v pokračování šikany zabránila. „Obracíme se přitom zvláště na děti, které mají na ostatní zpravidla dobrý vliv. Zdůrazníme, že zodpovědnost za to, co se stalo, mají všichni, kteří u toho byli. Můžeme srovnat pasivní toleranci třídy k šikaně se situací, kdy je člověk přepaden na rušné ulici a nikdo mu nepomůže.“ (Říčan, 1995, str. 58)

Někdy se ukazuje zavedení třídnické hodiny jako vhodný postih celé třídy. Tyto hodiny mohou být stanoveny pedagogem po určitou dobu. Během nich se může dohánět kupříkladu látka, která se v hodině nestihla probrat např. z důvodu vyšetřování opakované ztráty pomůcek konkrétního žáka (oběti).

5 Prevence šikany

„Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později - možná už příliš pozdě - odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu.“ (Říčan, 1995, str. 71) Prevence zahrnuje soubor různých opatření, přístupů, zásad, prostředků a metod, který má sloužit k předcházení vzniku šikany mezi žáky či jejímu čelení - v případě, že se již šikana ve třídě vyskytla.

Vavrečková (in Bendl, 2003, str. 78) rozlišuje v oblasti šikanování prevenci do dvou rovin - primární a sekundární. Primární prevence je určena pro celou populaci, především však pro tu část, která není kriminálně riziková a ani narušená. Uplatňuje se tedy v případech, kdy k šikaně ještě nedošlo. Do primární prevence jsou zapojeni rodiče, pedagogové, výchovní poradci, speciální pedagogové, psychologové a další lidé, kteří s dětmi pracují a věnují se jim např. i ve volném čase. Tato prevence spočívá zejména ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně a o preventivních aktivitách ve školách. Patří sem také informovanost žáků o linkách důvěry, včetně sdělení kontaktních adres a telefonních čísel, na která se mohou v případě potřeby obrátit. Účinnými prostředky jsou přirozené součásti komunity jako např. celoškolní setkání, školní parlament či třídní samospráva. Hlavním úkolem primární prevence je vytváření a zabezpečování optimálních podmínek pro vývoj jedince.

Další rovinou je prevence sekundární. Ta podle Pávkové zahrnuje aktivity zaměřené na kriminálně rizikové jedince a skupiny, u kterých je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou nositeli závadové činnosti, i na ty, u nichž je vyšší pravděpodobnost, že se stanou jejími oběťmi (např. minoritní skupiny nebo děti z míst se zvýšenou kriminalitou). (Pávková a kolektiv, 2002, str. 41) Tato prevence se tedy uplatňuje v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Radíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči agresora a oběti, komunikace s rodiči ostatních žáků, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory (postihy, zaměstnání agresora vhodnou činností, nácvik sociálních dovedností).

Často se však uvádí ještě terciární prevence. Tato prevence usiluje o léčení, respektive zabránění recidivy u těch, kteří jsou již negativními jevy zasaženi. Zaměřuje se na sociální prostředí, příčiny a podmínky vzniku nežádoucího jednání a jeho zpětného návratu. Také se

snaží o zmírnění či o úplné odstranění následků konkrétního sociálně patologického chování. „Ve zprávě o výzkumné studii s názvem „Sociální klima v prostředí základních škol v ČR“ se o terciární prevenci mj. píše: *Jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péči však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.*“ (Bendl, 2003, str. 78)“

P. Janošová a P. Říčan uvádějí ve své knize „Jak na šikanu“ několik doporučených postupů, díky nimž by se mělo výskytu šikany předejít. Uvedeme si několik z nich:

- Vzájemná solidarita pedagogů - při řešení šikany hraje důležitou roli spolupráce s kolegy či vedením školy, na které se může pedagog spolehnout, že ho během řešení tzv. podrží např. před rodiči žáků.
- Organizace a hustota dozoru - je velice účinným prostředkem, neboť čím více pedagogů či jiných dospělých je během přestávek na chodbách, v jídelně apod., tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Je však důležité nahlížet i do tříd a méně frekventovaných zákoutí, kde by k šikaně mohlo docházet.
- Školní řád - ten může zakazovat vstup na určitá místa ve školní budově, která jsou riziková pro vznik šikany. Může se jednat např. o suterén či mezipatra. Dále by v něm měl být uveden zákaz fyzického násilí, zneužívání síly k ubližování bezbranným a zákaz dalších způsobů jednání, jež zahrnujeme pod pojem šikana.
- Etická výchova - má dětem vštěpovat základní hodnoty, na nichž naše společnost stojí (úcta ke každé lidské bytosti, soucit, obětavost apod.).
- Otevřeně informovat žáky a rodiče o problému šikany - informace by měli děti i rodiče obdržet nejlépe při nástupu do prvního ročníku základní školy. Rodiče by měli být seznámeni s případnými nepříjemnými událostmi či chybami, kterých se škola dopustila. To je cesta k důvěře mezi školou a rodiči. (Janošová, Říčan, 2010, str. 111)

Závěrem chceme podotknout, že důležitou úlohu v oblasti prevence sociálně patologického chování představuje především rodina. Právě rodiče mají dětem již od útlého věku vštěpovat pravidla slušného chování. Navíc mají být oni sami dítěti vzorem. Jejich výchovný styl, vztah k dítěti či způsob řešení problémů má na dítě velký vliv.

Praktická část

6 Vymezení výzkumného problému

Výzkumným problémem praktické části bakalářské práce je analýza výskytu šikany na vybraných základních školách II. stupně. Budeme zjišťovat, jestli na těchto školách probíhá šikana, a pokud ano - jakým způsobem se projevuje. Navíc se zaměříme i na v poslední době čím dál narůstající šikanu pedagoga ze strany třídy. Bude nás zajímat, zda mají respondenti s touto formou šikany nějaké zkušenosti.

6.1 Cíl

Cílem praktické části je zmapování charakteru šikany na II. stupni základní školy v současné době. Bude nás především zajímat, zda mají respondenti zkušenost se šikanou, jestli se sami stali obětí, či znají někoho, kdo je agresorem. Chceme znát i odpověď na otázku, komu by se žáci svěřili se svými problémy. V neposlední řadě nás zajímá, zda na jejich školách probíhají preventivní programy související s touto problematikou. Jsme zvědaví i na to, jestli se žáci ve svých školách cítí bezpečně. Odpovědi na tyto otázky budeme hledat prostřednictvím metody dotazníku.

6.2 Stanovení výzkumných otázek a hypotéz

VO1: Jaká jsou nejrizikovější místa pro páchaní šikany?

VO2: Jakým způsobem šikana mezi žáky na II. stupni základní školy nejčastěji probíhá?

VO3: Dokážou se svědci zastat oběti před agresorem?

VO4: Je v dnešní době šikana pedagoga ze strany třídy běžná?

H1: Mezi žáky II. stupně základní školy se vyskytuje častěji šikana fyzická než psychická.

H2: Nejčastěji se podle žáků stává obětí šikany ten, kdo není cool.

H3: Žáci II. stupně základní školy by se s šikanováním svěřili spíše kamarádům než rodičům.

H4: Obětí šikany se na vybraných základních školách stávají častěji chlapci než děvčata.

6.3 Metodologie výzkumu

V této bakalářské práci jsme si zvolili jako metodu sběru dat kvantitativní výzkum. K získání potřebných dat bylo použito dotazníkového šetření, které proběhlo v červnu a v říjnu roku 2019. Tuto metodu jsme zvolili, protože jsme potřebovali získat informace od většího počtu respondentů a dotazník je právě jedna z metod, díky které se v celkem krátké době dá zjistit spousta informací od velkého počtu lidí. Proto nám přijde volba dotazníku jako nejideálnější. Dotazník, který jsme připravili, má klasicky papírovou formu, je zcela anonymní a obsahuje 25 otázek (viz. příloha číslo 1). Otázky, které jsme použili, jsou otevřené, uzavřené, ale i polouzavřené. V otevřených otázkách museli respondenti svou odpověď formulovat sami, v uzavřených otázkách si mohli z nabídky odpovědí jednu odpověď vybrat a v polouzavřených otázkách si mohli k vybrané odpovědi ještě něco doplnit. Také jsme často používali filtrační otázky, jejichž cílem bylo vyloučit respondenty, kterých se následující otázka či otázky netýkají. V jednom případě jsme použili i škálovou otázku, která se týká bezpečnosti žáků před šikanou na jejich škole.

Dotazníky jsme po domluvě s paní ředitelkou a panem ředitelem osobně donesli na Základní školu ve Staré Boleslavi a na Základní školu v Brandýse nad Labem. Respondentům byl předem sdělen cíl a záměr dotazníkového šetření. Dále byli informováni o anonymitě odpovědí, které v dotazníku uvedou. Základní škole ve Staré Boleslavi jsme poskytli 91 dotazníků. Paní ředitelka zařídila, aby třídní učitelé jednotlivých tříd, které jsme požadovali, rozdali dotazníky žákům během svých vyučovacích hodin a následně, aby byly dotazníky zase vybrány zpět. Tím se nám zaručila stoprocentní návratnost. Základní škole v Brandýse nad Labem jsme poskytli 86 dotazníků. Pan ředitel zařídil, aby byly dotazníky rozdány požadovaným třídám během vyučovacích hodin výchovy ke zdraví či výchovy k občanství. Návratnost byla opět stoprocentní. Celkem bylo osloveno 177 respondentů. Navíc paní ředitelka i pan ředitel projevíli zájem o zaslání výsledků dotazníkového šetření, aby získali přehled o šikaně na svých školách. Na základě výsledků by potom s tímto tématem chtěli v rámci školy pracovat.

6.4 Výzkumný vzorek

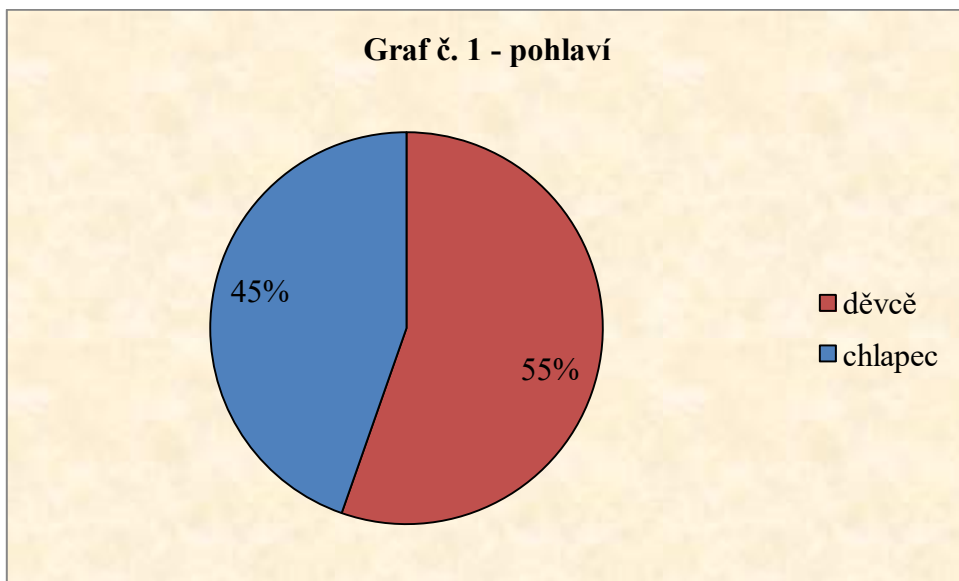
Výzkum je zaměřen na děti, které navštěvují II. stupeň základní školy. Jedná se tedy o děti ve věku od 11 do 15 let. Výzkum jsme realizovali na Základní škole ve Staré Boleslavi a na Základní škole v Brandýse nad Labem. Obě školy byly vybrány záměrně, neboť se jedná o jedny z největších a nejbližších základních škol druhého stupně v okolí. Tyto školy jsou tedy spádové pro děti z blízkých vesnic a okolních měst. Po obdržení seznamu všech tříd jsme si třídy napsali na jednotlivé papírky a několikrát losovali. Chtěli jsme mít zastoupení vždy jednu třídu z každého ročníku. Třídy byly tedy vybrány náhodným výběrem vícestupňovým. Mezi třídy, které byly osloveny ve Staré Boleslavi, patří: 6.C, 7.A, 8.C a 9.B. V Brandýse nad Labem jsme po dohodě s panem ředitelem vybrali pro náš dotazníkový výzkum třídy: 6.A, 7.A, 8.C a 9.B.

7 Analýza dat výzkumu

Jak už bylo uvedeno výše, data jsme sbírali pomocí dotazníkového šetření. Odpovědi jsme zapisovali a zpracovávali pomocí počítačového programu Microsoft Excel. Data budou prezentována nejprve grafickým znázorněním a následně budou slovně popsána. Z výsledků, které zjistíme, zodpovíme výzkumné otázky položené v úvodu praktické části. Dále ověříme stanovené hypotézy a určíme, zda se potvrdily či nikoliv.

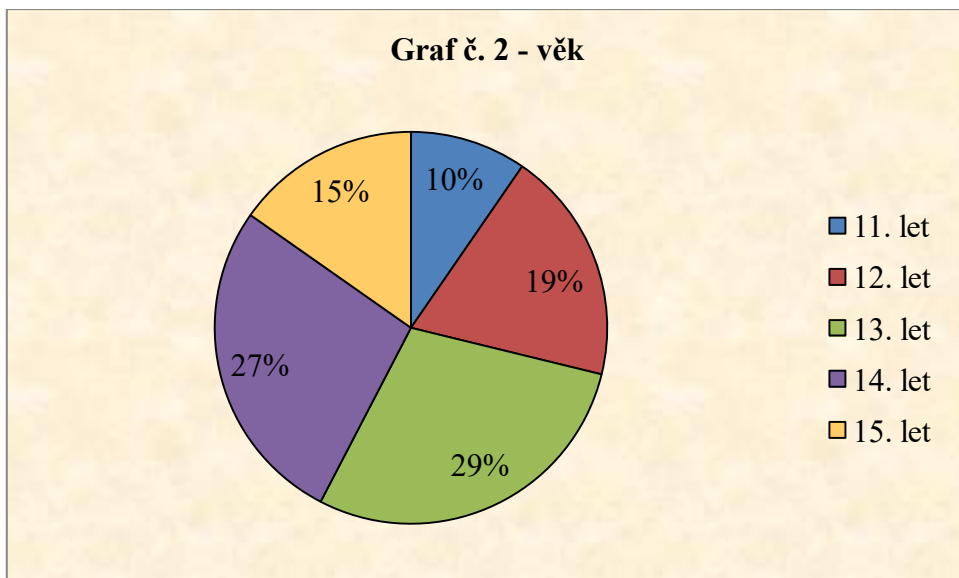
7.1 Grafické znázornění dat

Otázka číslo 1. Jsem:

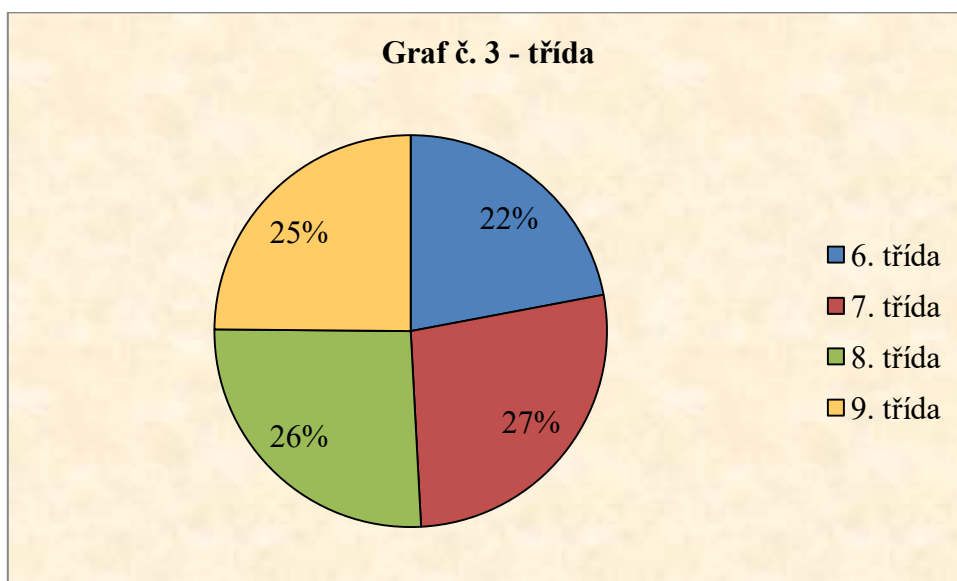

Z grafu č. 1 lze vyčíst, že z celkového počtu 177 respondentů, bylo 55% děvčat a 45% chlapců. Dotazník tedy vyplnilo 98 děvčat a 79 chlapců.

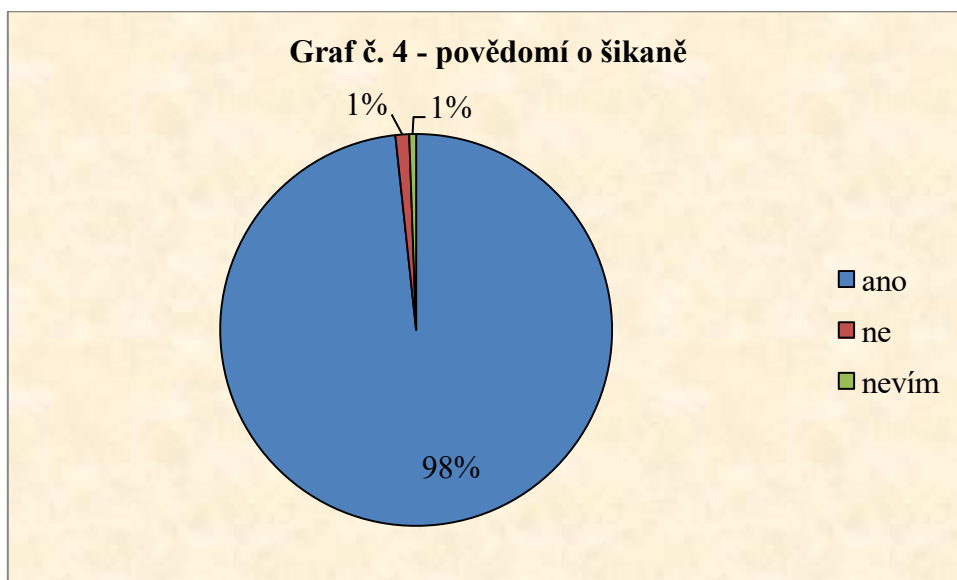
Otázka číslo 2. Můj věk (doplň):

Graf č. 2 znázorňuje zastoupení jednotlivých věkových kategorií v procentech. Oslovena byla věková kategorie žáků ve věku od 11 do 15 let. Nejvíce zastoupena je kategorie 13 let (29%). Druhou nejpočetnější kategorií jsou žáci ve věku 14 let (27%). Třetí nejpočetnější kategorií je 12 let (19%). 15% dotázaných je patnáctiletých. Nejmenší zastoupení mají jedenáctiletí respondenti (10%).

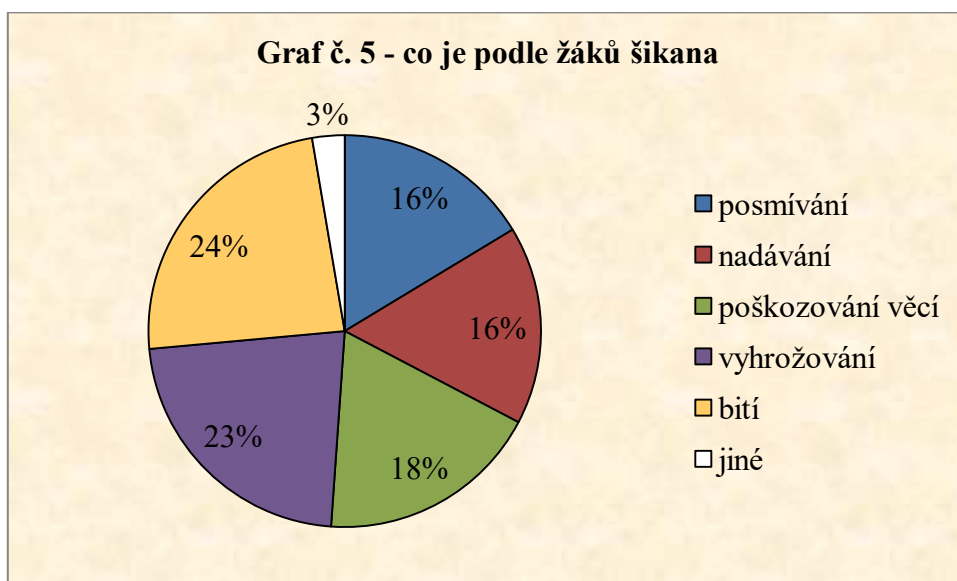
Otázka číslo 3. Chodím do (doplň):

Z grafu č. 3 je patrné, že zastoupení jednotlivých tříd z každého ročníku, je téměř vyrovnané. Nejvíce respondenty disponuje 7. třída, která získala 27%. O jedno procento méně získala 8. třída, ze které pochází 26% dotázaných. 25% respondentů navštěvuje 9. třídu. Nejméně dotázaných (22%) chodí do 6. tříd.

Otázka číslo 4. Slyšel/a jsi už někdy o šikaně?

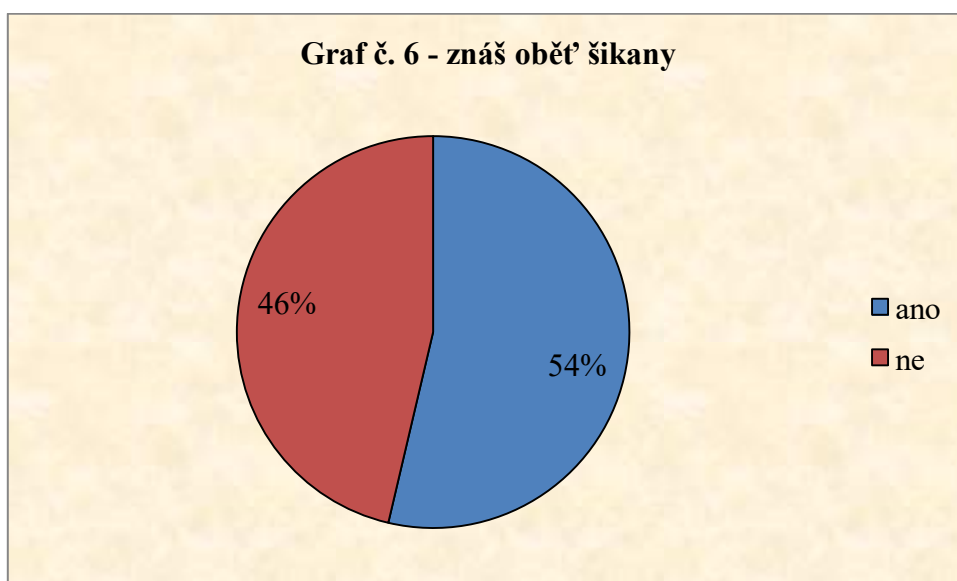
Z grafu č. 4 jasně vyplývá, že téměř všichni dotázaní o šikaně někdy slyšeli. Uvádí tak 98% z nich. Pouze 1% dotazovaných uvedlo, že o šikaně neslyšelo. Další 1% si není jisto, a tedy neví, zda o šikaně již někdy slyšelo.

Otázka číslo 5. Co je podle tebe šikana?

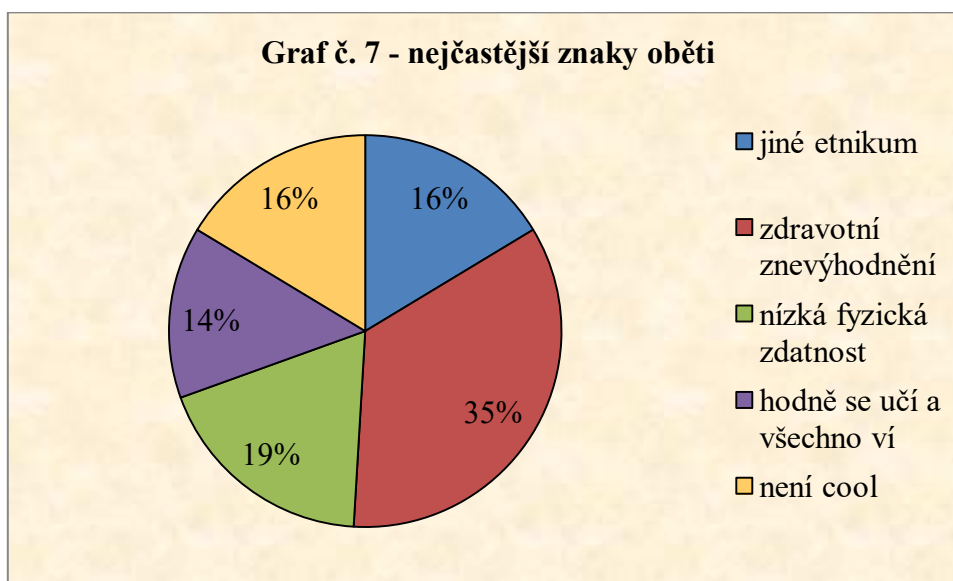

Otázka č. 5 byla polouzavřená. Respondenti si mohli odpověď vybrat, ale pokud jim ani jedna nevyhovovala, mohli zaškrtnout nabídku „jiné“ a zformulovat odpověď vlastní. Z grafu č. 5 můžeme vyčíst, že nejvíce respondentů (24%) považuje za šikana především bití ostatních. 23% považuje za šikana vyhrůžování. 18% dotázaných považuje za šikana poškozování věcí. Po 16% získalo nadávání a posmívání. Zbývá 3% respondentů zvolila jinou odpověď. V této odpovědi dotazovaní nejčastěji uváděli okradání, vydírání, ponižování či plivání.

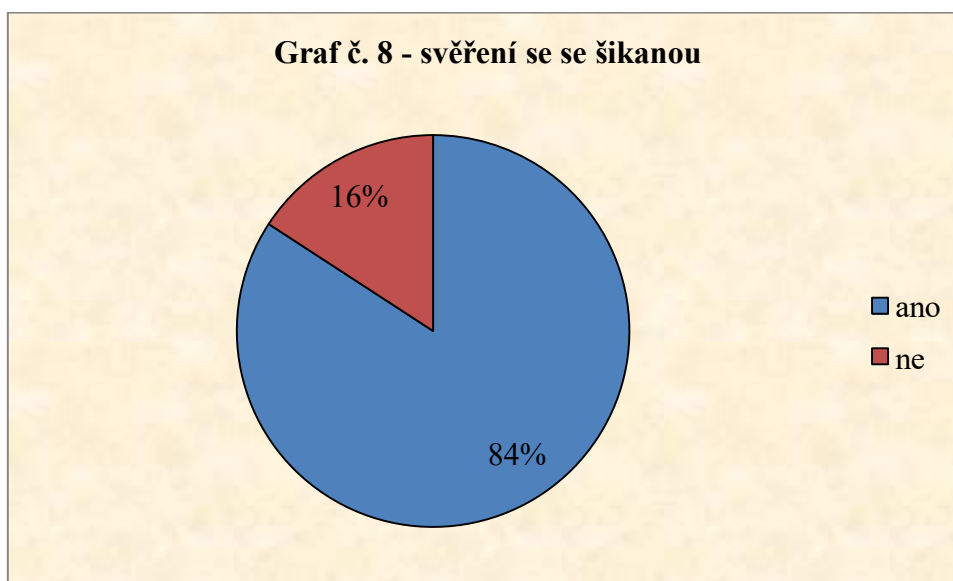
Otázka číslo 6. Znáš někoho, kdo se stal obětí šikany?

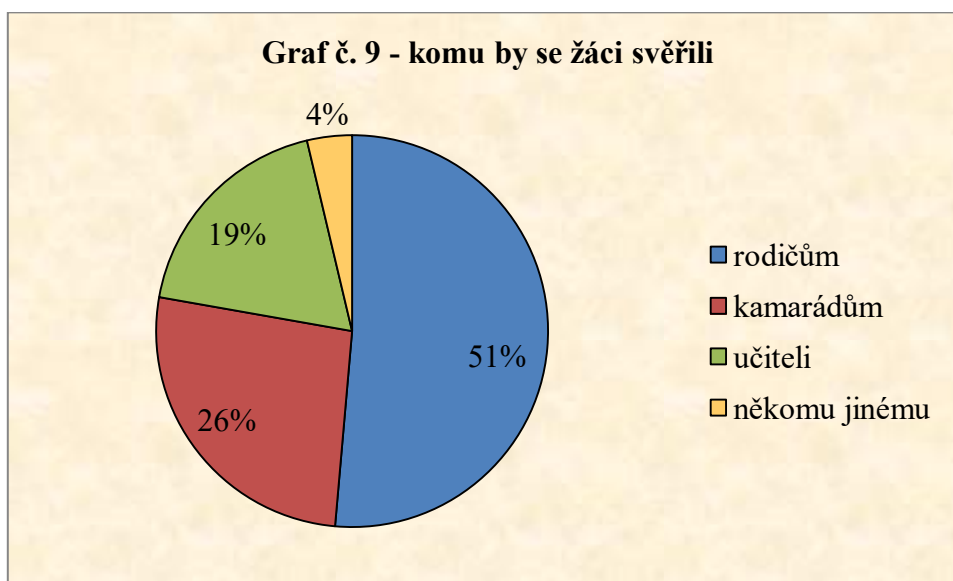
Podle grafu č. 6 zná 54% dotázaných někoho, kdo se stal obětí šikany. Zbýlých 46% nikoho takového nezná.

Otázka číslo 7. Kdo si myslíš, že se nejčastěji stává obětí šikany?

Podle grafu č. 7 si 35% respondentů myslí, že nejčastější obětí se stává žák se zdravotním znevýhodněním. Tento žák například koktá, nosí brýle či špatně čte. Dalších 19% si myslí, že obětí bývá nejčastěji ten, kdo nedisponuje fyzickou zdatností. Po 16% obdrželo jiné etnikum a žák, který není podle ostatních cool. 14% respondentů považuje za nejčastější oběť žáka, který se hodně učí a všechno ví.

Otázka číslo 8. Kdyby ses stal/a obětí šikany, svěřil/a by ses někomu?

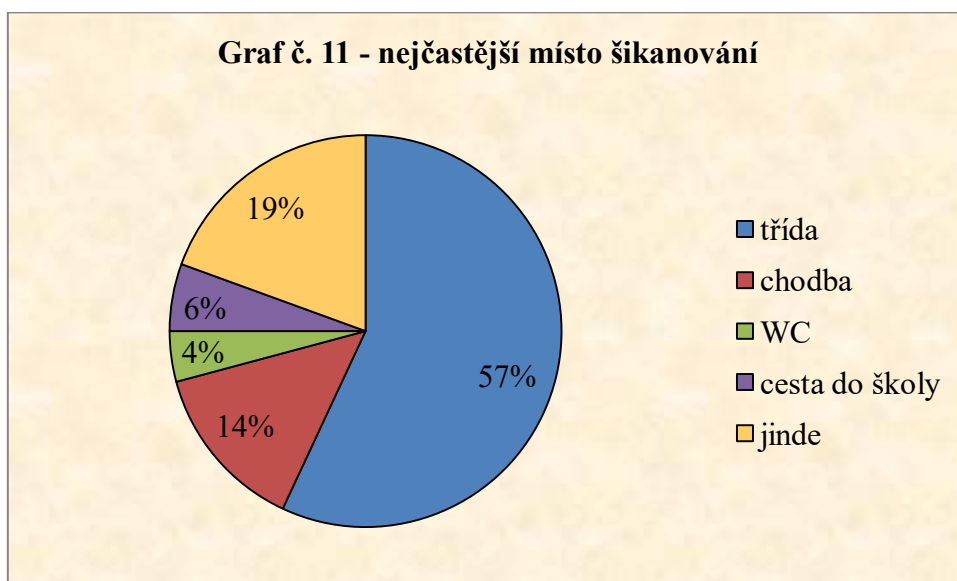
Z grafu č. 8 lze vyčíst, že více jak $\frac{3}{4}$ dotázaných (84%) by se s šikanováním svěřilo. Což je pro nás příjemné zjištění. Zbylých 16% by se se šikanou nikomu nesvěřilo.

Otázka číslo 9. Pokud by si se svěřil/a, vyber komu.

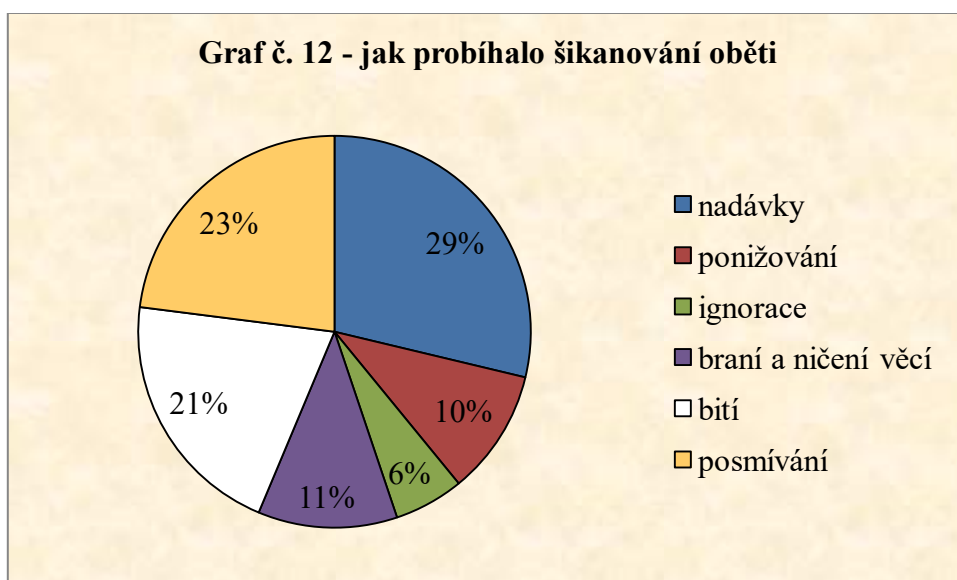
Tato otázka byla opět polouzavřená. Respondenti si mohli vybrat z dostupných odpovědí, nebo zvolit odpověď vlastní. Graf č. 9 zobrazuje, že 51% dotázaných by se svěřilo svým rodičům, kdežto dalších 26% by se svěřilo spíše kamarádům. 19% respondentů by se s šikanováním svěřilo učitelé. Zbývá 4% respondentů vybrala jiného člověka, kterému by se svěřila. Mezi nejčastějšími odpověďmi byli zmiňováni další členové rodiny - např. sourozenci či prarodiče. Dále byl zmíněn psycholog či přítel/přítelkyně.

Otázka číslo 10. Byl/a jsi někdy obětí šikany?

Graf č. 10 znázorňuje, že 72% dotázaných (tj. 127 žáků) se nikdy obětí šikany nestalo. 28% respondentů (tj. 50 žáků) se obětí stalo.

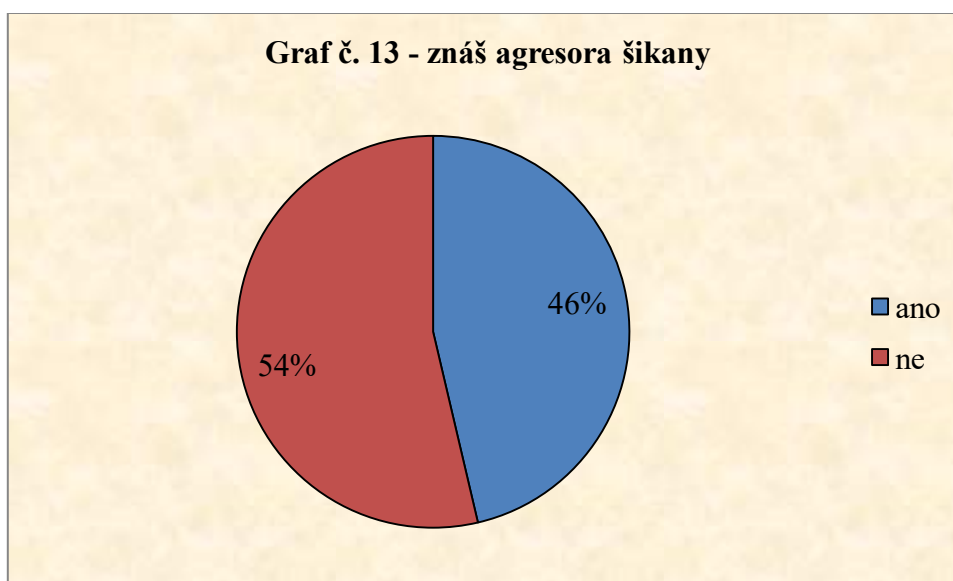
Otázka číslo 11. Kde Ti bylo nejčastěji ubližováno?

V tomto případě se jednalo znovu o polouzavřenou otázku. Chtěli jsme zjistit, na kterém místě k šikaně nejčastěji dochází. Z grafu č. 11 je patrné, že k šikaně nejčastěji dochází přímo v samotné třídě. Uvedlo tak 57% dotázaných. 19% respondentů uvedlo jiná místa - mezi těmi nejčastějšími byla uvedena cesta po škole domů, tělocvična či místnost na výtvarný kroužek. Některým dalším bylo ubližováno např. na táboře nebo při trénincích. Dalších 14% uvedlo, že jim bylo ubližováno na chodbě. 6% zažilo šikanu při cestě do školy a 4% byla šikanována na toaletách.

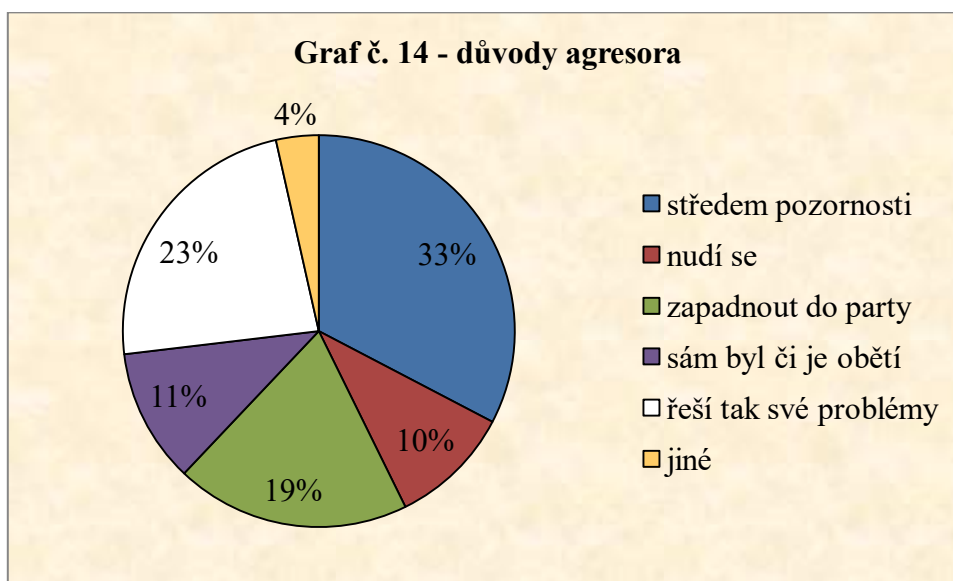
Otázka číslo 12. Stručně uveď, jak jsi byl/a šikanován/a:

Otázka č. 12 byla čistě otevřená. Nechali jsme respondenty popsat jejich zkušenosti se šikanou. Graf č. 12 uvádí, že nejvíce respondentů (29%) zažilo nadávky od svých spolužáků. Mezi nejčastějšími důvody nadávání byly uvedeny tyto odpovědi: rodina, ze které žák pochází, vyšší tělesná váha, příjmení či národnost. Druhé největší zastoupení má posmívání (23%). Dotázaní zažili posmívání například kvůli tvaru obličeje, oblečení, vzhledu a postavě. 21% respondentů zažilo fyzickou šikanu - tedy bití. 11% dotázaných byly brány či ničeny jejich osobní věci. Často se to týkalo braní svačiny, penálu, sešitů a dalších jiných školních pomůcek. 10% žáků zažilo ponižování. Většinou museli před třídou něco, pro ně nepříjemného, udělat - např. zazpívat. Někteří z nich byli ponižováni opět kvůli tělesné váze. Toto ponižování probíhalo zejména při hodinách tělocviku. Nejméně respondentů (6%) zažilo ignoraci, která často souvisela s nechtěností konkrétního žáka v kolektivu.

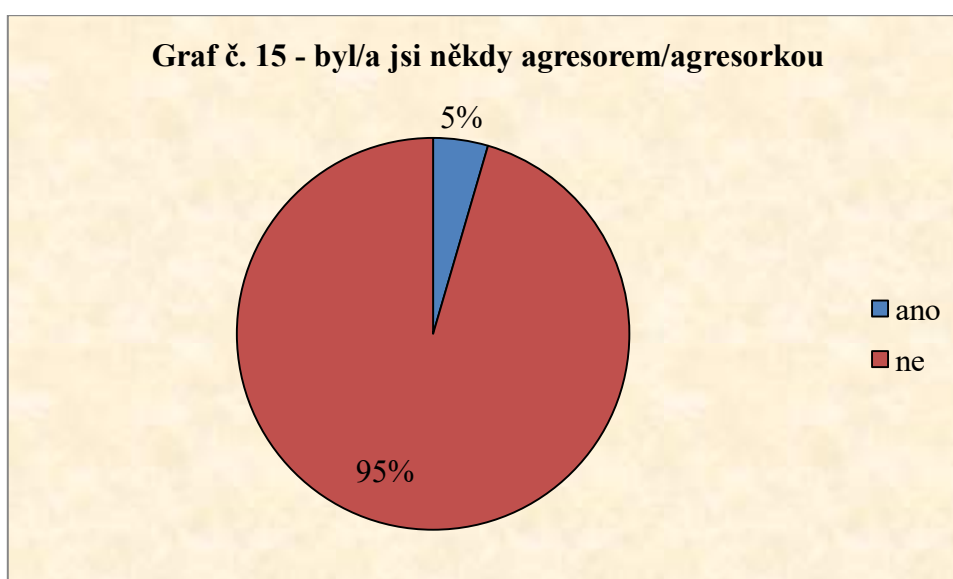
Otázka číslo 13. Znáš někoho, kdo je agresorem?

Z grafu č. 13 vyplývá, že 54% respondentů nezná nikoho, kdo by byl agresorem. 46% dotázaných naopak někoho takového zná.

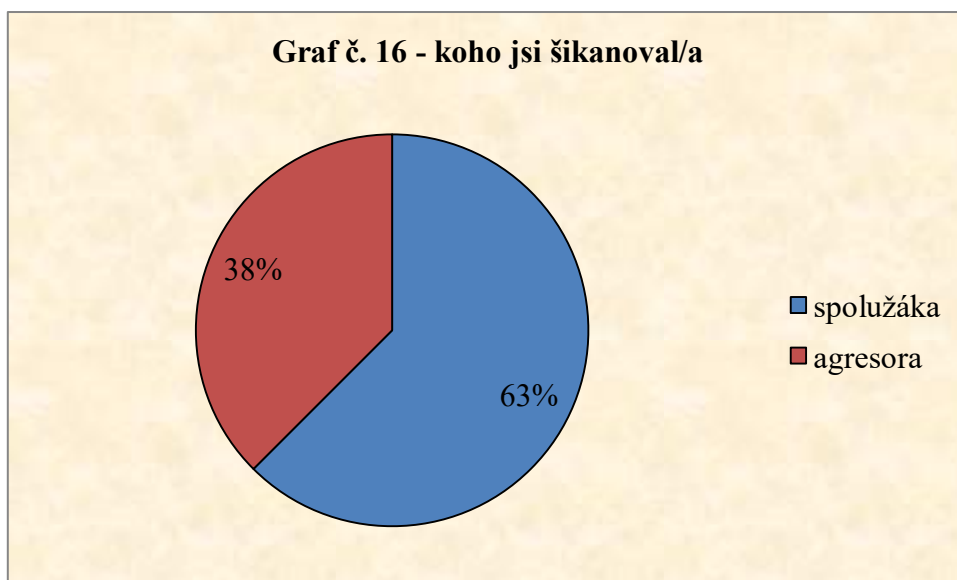
Otázka číslo 14. Jaké si myslíš, že jsou důvody agresora k šikanování?

Z grafu č. 14 lze vyčíst, že 33% dotázaných si myslí, že agresor šikanuje proto, aby se stal středem pozornosti. 23% si myslí, že skrze šikanu řeší agresor své problémy. 19% uvedlo jako důvod šikany, agresorovu touhu zapadnout do party. 11% respondentů se domnívá, že agresor šikanuje z důvodu, že byl či stále ještě sám je, obětí šikany. 10% dotázaných si myslí, že agresor šikanuje z důvodu nudy. 4% uvedla jinou odpověď, ve které se nejčastěji objevovaly tyto důvody: demonstrace fyzické síly - předvádění se před ostatními, špatná výchova a sociální prostředí, ze kterého jedinec pochází, snaha udělat dojem na opačné pohlaví či zvyšování ega.

Otázka číslo 15. Šikanoval/a jsi někdy někoho?

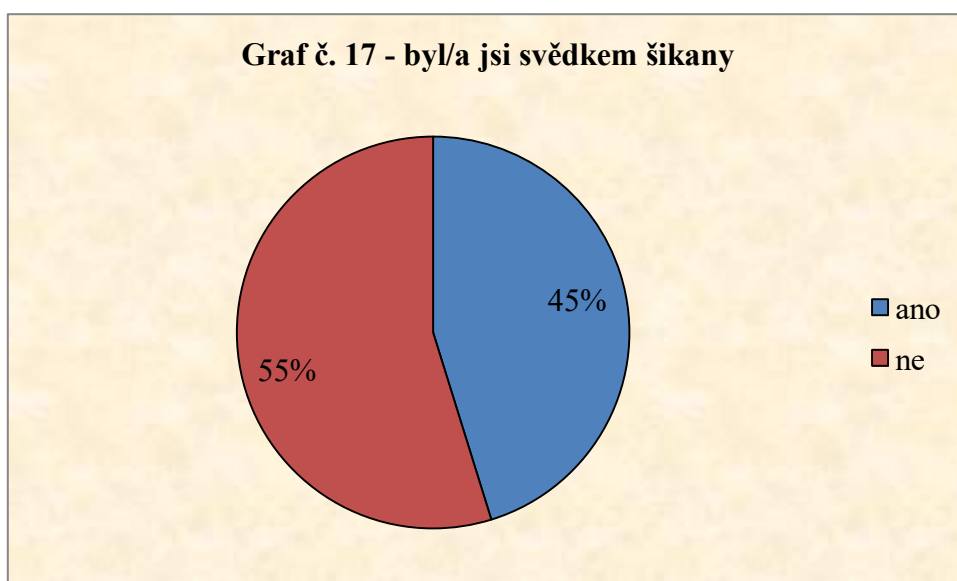
Graf č. 15 znázorňuje, že drtivá většina respondentů (95%) nikdy nikoho nešikanovala. K šikaně se přiznalo pouze 5% dotázaných - tj. 8 žáků.

Otázka číslo 16. Koho jsi šikanoval/a a proč?

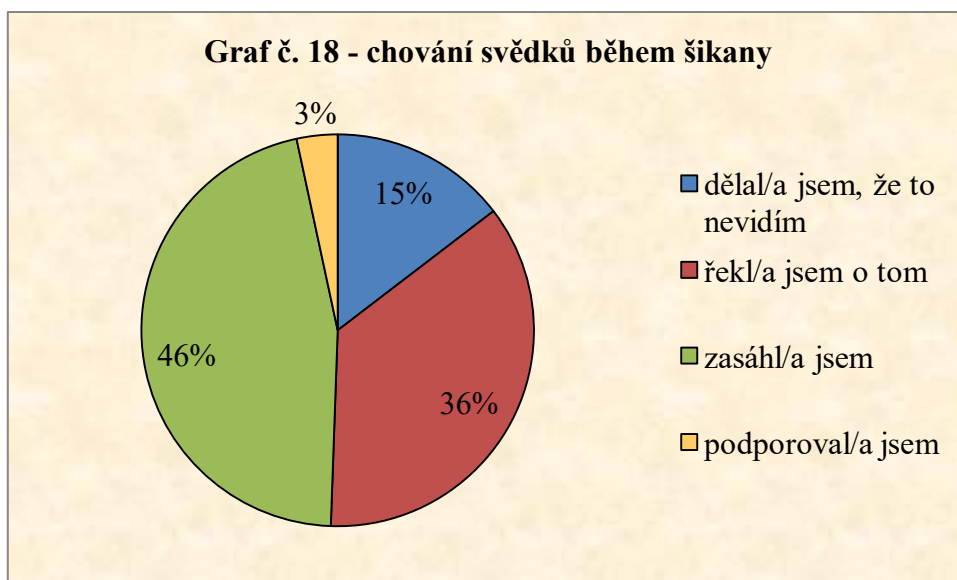
Na grafu č. 16 můžeme vidět, že 62% respondentů šikanovalo svého spolužáka. Nejčastěji uváděným důvodem byla snaha zapadnout do party. Dalším uvedeným důvodem bylo sociálně slabé prostředí šikanovaného. Spolužák se stal obětí, protože byl pro ostatní divný. Posledním důvodem, v případě šikany spolužáka, byla nechtěnost tohoto jedince v kolektivu. 38% dotázaných uvedlo, že šikanovalo agresora. Důvodem bylo oplatit mu jeho šikanu.

Otázka číslo 17. Byl/a jsi někdy svědkem šikany?

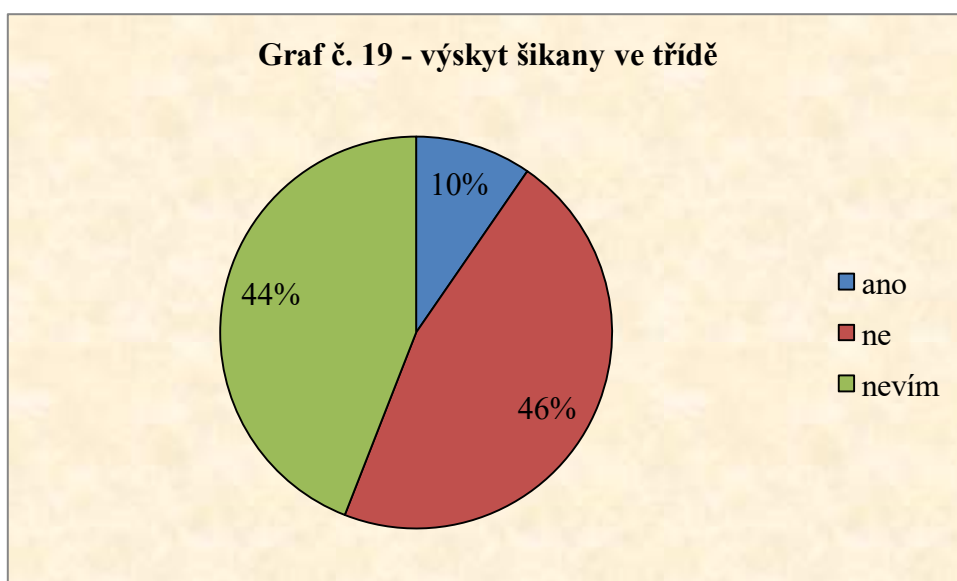
Z grafu č. 17 lze vyčíst, že 55% respondentů nikdy nebylo svědkem šikany. Oproti tomu 45% (tj. 80 žáků) svědkem šikany bylo.

Otázka číslo 18. Jak jsi se jako svědek zachoval/a?

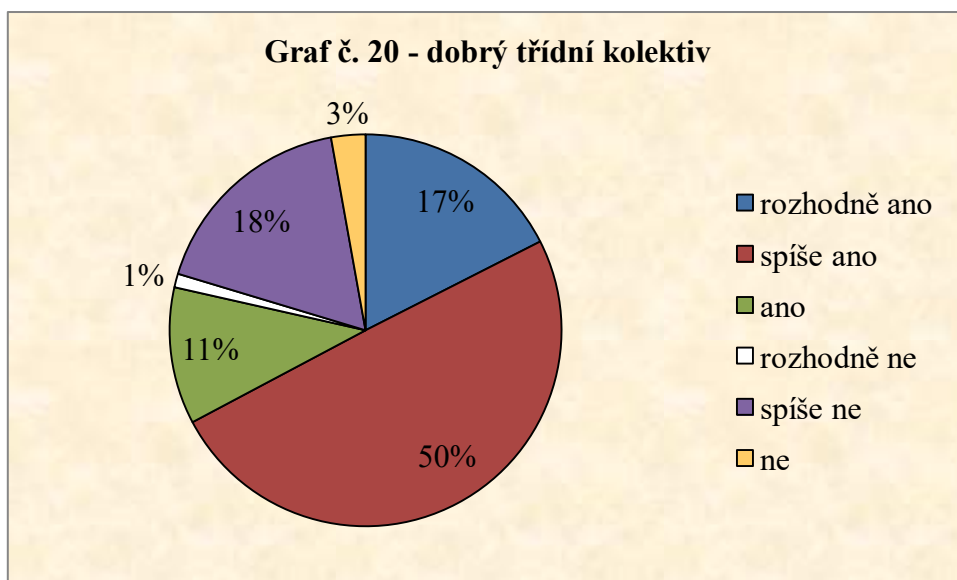
Graf č. 18 uvádí, že téměř polovina (46%) dotázaných zasáhla proti agresorovi, aby v šikaně již dále nepokračoval. 36% respondentů o šikaně někomu řekli. Právě tyto respondenti měli za úkol napsat, komu o šikaně řekli. Dvaadvacetkrát byl uveden učitel či učitelka. Dále respondenti o šikaně řekli svým kamarádům nebo rodičům. 15% (tj. 13 žáků) dělalo, že šikanu nevidí. Zbývá 3% agresora v šikaně podporovala.

Otázka číslo 19. Vykystuje se ve tvé třídě šikana?

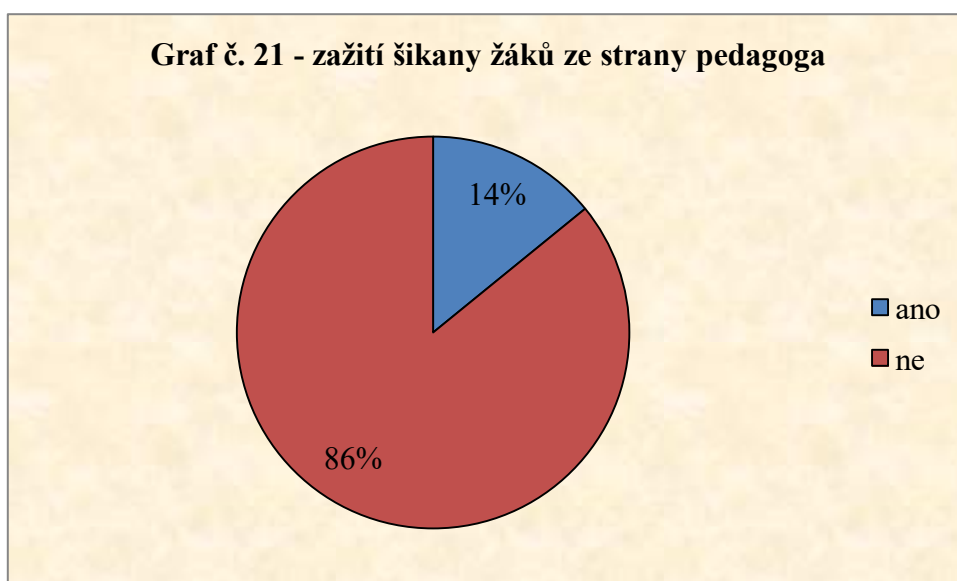
Dle grafu č. 19 uvedlo 46% dotázaných, že se v jejich třídě žádná šikana nevyskytuje. 44% si není jisto, zda ve třídě k šikaně dochází. Pouze 10% uvedlo, že o šikaně ve třídě ví.

Otázka číslo 20. Myslí si, že jste ve třídě dobrý kolektiv?

Na grafu č. 20 vidíme, že přesně polovina dotázaných (50%) odpověděla, že spíše souhlasí s tím, že jsou dobrý třídní kolektiv. 18% se naopak přiklání k tomu, že se o dobrý kolektiv spíše nejedná. 17% respondentů si myslí, že mají ve třídě rozhodně dobrý kolektiv. Dalších 11% se také domnívá o dobrém třídním kolektivu. 3% dotázaných tvrdí, že dobrým kolektivem nejsou. Pouze 1% uvedlo, že se rozhodně o dobrý třídní kolektiv nejedná.

Otázka číslo 21. Setkal/a jsi se někdy se šikanou ze strany pedagoga?

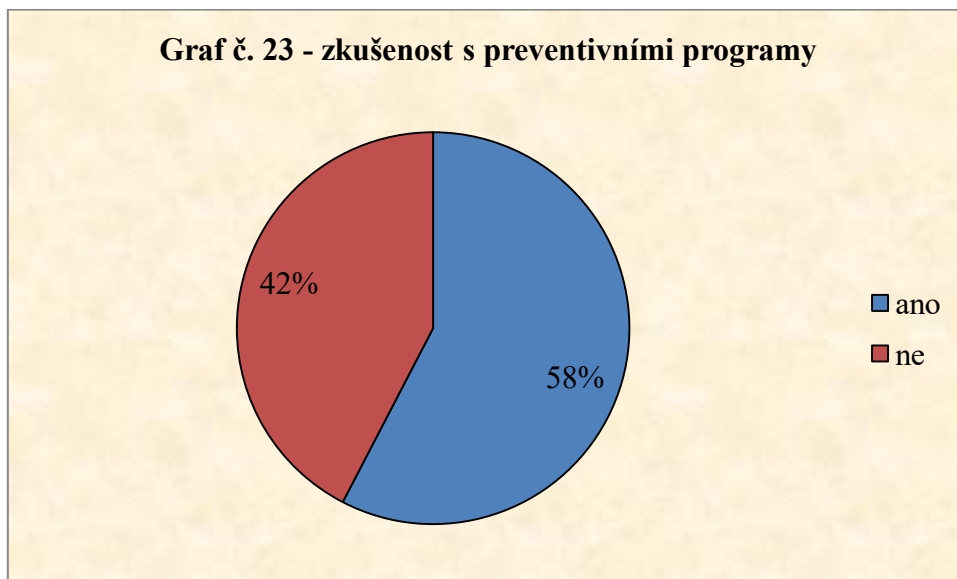
Dle grafu č. 21 se se šikanou ze strany pedagoga setkala 14% dotázaných (tj. 25 žáků). 86% se se šikanou ze strany pedagoga doposud nesetkalo. Ti, kteří se se šikanou setkali, měli za úkol napsat, jak tato šikana probíhala. 9 respondentů uvedlo, že pedagog ponižoval žáka před celou třídou. 6 dotázaných uvedlo, že pedagog žákům opakovaně nadával. Dalších 6 zmínilo zasednutí pedagoga na konkrétních spolužácích, těm potom dával horší známky a opakovaně je zkoušel. Poslední 4 respondenti uvedli pedagogovo nadržování oblíbených žáků. Ti nemuseli psát žádné písemné práce, nebyli ústně zkoušeni a nedostávali žádné domácí úkoly navíc.

Otázka číslo 22. Setkal/a jsi se někdy s případem, kdy třída šikanovala pedagoga?

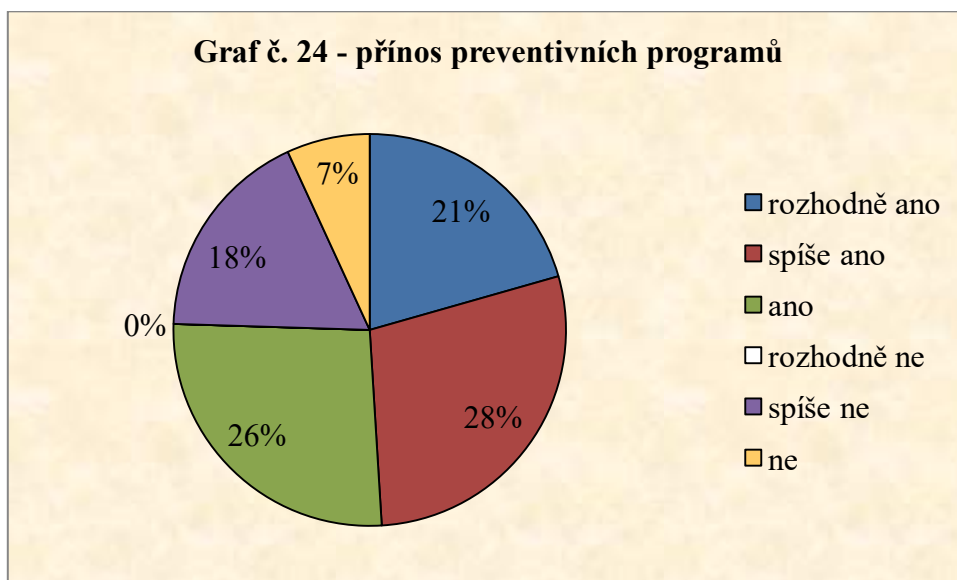
Z grafu č. 22 lze vyčíst, že se šikanou pedagoga ze strany třídy se setkala 23% dotázaných (tj. 41 žáků). 77% respondentů se s tímto případem šikany nesetkalo. Ti, kteří tento případ šikany zažili, měli za úkol napsat, jak probíhala. Mezi nejčastěji uváděnými odpověďmi byla především ignorace pedagoga. Pedagog vznesl k třídě nějaké požadavky, ale většina spolužáků ho ignorovala a dělala si to, co chtěla. Dále se třída vysmívala pedagogovi. Mnozí spolužáci kreslili různé směšné karikatury pedagoga, dělali si srandu z jeho jména či příjmení a vysmívali se mu do očí. Byli často drzí a neposlušní. Pedagog prý u nich neměl žádnou autoritu. Často byly v dotazníku uváděny i sprosté nadávky, které žáci říkali pedagogovi před celou třídou. Mezi odpověďmi se dokonce objevilo i házení různých předmětů po pedagogovi ve chvílích, kdy stál čelem k tabuli a psal zápis. Ve dvou případech odešel učitel s psychologickými problémy kvůli třídě ze školy.

Otázka číslo 23. Máš v rámci školy nějakou zkušenost s preventivními programy, které se problematikou šikany zabývají?

Graf č. 23 znázorňuje, že 58% dotázaných má v rámci školy zkušenost s preventivními programy, které se zabývají problematikou šikany. Zbýlých 42% respondentů žádnou zkušenost s takovými programy nemá.

Otázka číslo 24. Byly pro tebe tyto preventivní programy přínosné?

Z grafu č. 24 vyplývá, že 28% dotázaných se domnívá, že tyto programy byly spíše přínosné. 26% se přiklání k tomu, že přínosné byly. 21% respondentů tvrdí, že tyto programy byly rozhodně přínosné. 18% si myslí, že programy byly spíše nepřínosné. 7% uvedlo, že

preventivní programy přínosné nebyly. Nikdo z dotázaných se nedomnívá, že tyto programy rozhodně přínosné nebyly.

Otázka číslo 25. Jak bys ohodnotil/a bezpečnost před šikanou ve tvé škole? (1 - žádná bezpečnost, 5 - nejvyšší bezpečnost)

Na grafu č. 25 vidíme, že 33% dotázaných oznámkovalo svou školu jako nejvýše bezpečnou. 27% oznámkovalo bezpečnost ve škole čtyřkou, tedy i tito respondenti považují školu za celkem dost bezpečnou. 20% oznámkovalo bezpečnost ve škole trojkou, dá se tedy ještě říci, že pro tyto dotázané je škola také docela bezpečná. 13% dotázaných zvolilo dvojku, tyto respondenti se tedy nedomnívají, že je jejich škola moc bezpečná. 7% uvedlo, že bezpečnost před šikanou ve škole není žádná.

7.2 Vyhodnocení otázek výzkumu

VO1: Jaká jsou nejrizikovější místa pro páčání šikany?

Odpověď na tuto výzkumnou otázku jsme našli v otázce číslo 11, kde měli respondenti, kteří se stali obětí šikany, uvést, na jakých místech jim bylo nejčastěji ubližováno. 57% z nich uvedlo, že nejčastějším místem pro páčání šikany, bývá samotná třída. Třída, která bývá plná ostatních spolužáků, a přesto se v ní odehrává takovéto chování. Jak je toto možné? Pro vysvětlení máme dvě teorie, které se zabývají chováním spolužáků. První z nich uvádí, že ostatní spolužáci se do dění šikany nezapojují a pouze takovému chování přihlíží. Jsou rádi, že se

jich samotných šikana netýká a hledí si svého. Proti agresorovi se nepostaví ze strachu, aby se i oni sami nestali oběťmi. Druhá teorie se domnívá, že šikany oběti se dopouští celá třída, kterou ovládá jeden či více agresorů. V takové třídě plní každý žák konkrétní úkoly - např. dva spolužáci drží oběť, aby se nemohla bránit, další dva hlídají u dveří, aby včas informovali o blížícím se pedagogovi apod. Chování třídy tedy závisí na konkrétním stádiu vývoje šikany. 19% dotázaných uvedlo místa jiná - mezi těmi nejčastějšími byla uvedena cesta po škole domů, tělocvična či místnost na výtvarný kroužek. Některým dalším bylo ubližováno např. na táboře nebo při trénincích. V případě fyzické šikany se jedná o místa, kde se počítá s tím, že by si dítě mohlo nějak samo ublížit, tedy případné modřiny způsobené bitím by nebyly nějak nápadné. Například při tělocviku se může dítě o něco uhodit, o něco zakopnout, něco si naražit atd., takže nikomu nebude divné, že má žák po této hodině např. modřinu na noze či ruce. V případě psychické šikany se jedná o místa, kde dochází k nějakému poměrování. Uvedeme tento příklad - žáci mají na výtvarném kroužku něco vyšíť. Oběti se to nemusí úplně podařit, a tak ji začnou ostatní spolužáci psychicky napadat - začnou se jí posmívat, přirovnávat její výtvar k něčemu hanlivému apod. V případě tělocviku často dochází k ponižování oběti na základě její tělesné váhy či fyzické zdatnosti. Spolužáci se mohou oběti vysmívat například kvůli pomalému běhu či nevyšplhání po laně. 14% získala chodba, na které dochází k šikaně zejména tehdy, když se pedagog vydá na obhlídku jiných míst. 6% respondentů zažilo šikany především při cestě do školy. 4% bylo nejčastěji ubližováno na toaletách. Šikana zde je celkem snadná, protože toalety patří k nejméně kontrolovaným místům ve škole. Navíc se toto patologické chování odehrává často v době vyučování, a proto se z preventivních důvodů doporučuje, pouštět žáky na toalety postupně po jednom. Mezi nejrizikovější místa pro páchání šikany tedy patří ta, která se nacházejí přímo ve škole - třída, chodba a toaleta. Tato místa celkem získala 75%.

VO2: Jakým způsobem šikana mezi žáky na II. stupni základní školy nejčastěji probíhá?

Ke zjištění odpovědi nám poslouží otázka číslo 11, ve které měli oběti šikany uvést, jak byli šikanováni. Nejvíce respondentů (29%) zažilo nadávky od svých spolužáků. Nejčastějšími důvody nadávek byla rodina, ze které žák pochází, vyšší tělesná váha, příjmení či národnost. Druhé největší zastoupení má posmívání (23%). Dotázaní zažili posmívání například kvůli tvaru obličeje, stylu oblékání, vzhledu a postavě. 21% respondentů zažilo fyzickou šikany - tedy bití. 11% dotázaných byly brány či ničeny jejich osobní věci. Často se to týkalo

braní svačiny, penálu, sešitů a dalších jiných školních pomůcek. 10% žáků zažilo ponižování. Většinou museli před třídou něco, pro ně nepříjemného, udělat - např. zazpívat. Někteří z nich byli ponižováni opět kvůli tělesné váze. Toto ponižování probíhalo zejména při hodinách tělocviku. Nejméně respondentů (6%) zažilo ignoraci, která často souvisela s nechtěností konkrétního žáka v kolektivu. Důvodem bylo buď to, že tento žák nastoupil do třídy v průběhu školního roku, nebo to, že tento žák nebyl oblíbený a třída mu chtěla dát jeho neoblibu najevo skrze ignoraci. Pokud shrneme, co jsme se dozvěděli, šikana mezi žáky na II. stupni tedy nejčastěji probíhá psychickou formou skrze nadávání, posmívání, ponižování a ignorování - uvedlo tak 68% obětí. Fyzickou šikanu, do které spadá bití a braní či ničení věcí, zažilo 32% obětí.

VO3: Dokážou se svědci zastat oběti před agresorem?

Odpověď na tuto otázku nám měla zjistit otázka v dotazníku č. 18. Nejprve jsme se však podívali na otázku č. 17, abychom zjistili, kolik žáků bylo svědkem šikany. Z této otázky jsme se dozvěděli, že takových svědků bylo celkem 80. Přesunuli jsme se tedy na otázku č. 18, která se zabývala chováním svědků během šikany. V této otázce 41 dotázaných uvedlo, že zasáhli proti agresorovi, aby v šikaně dál již nepokračoval. Je tedy patrné, že se svědci šikany dokážou zastat oběti, neboť tak uvedlo 51% z nich.

VO4: Je v dnešní době šikana pedagoga ze strany třídy běžná?

K odpovědi na tuto otázku použijeme otázku č. 22, která zjišťovala, zda se respondenti někdy setkali s případem, kdy třída šikanovala pedagoga. Ze 177 dotázaných se s takovým případem setkalo pouze 41 žáků (tj. 23%). Nedá se tedy říci, že šikana pedagoga je běžnou záležitostí. Na druhou stranu ale musíme dodat, že oproti dřívějším časům, se jedná o značný nárůst. Žáci si v dnešní době dovolují k pedagogovi mnohem více než žáci v minulosti. Respondenti, kteří se s takovým průběhem šikany setkali, měli uvést, jak probíhala. Nejčastěji se prý jednalo o ignoraci pedagoga. Pedagog vznesl k třídě nějaké požadavky, ale většina spolužáků ho ignorovala a dělala si to, co chtěla. Dále se třída vysmívala pedagogovi např. skrze různé směšné karikatury či si dělala srandu z jeho jména nebo příjmení. U žáků často chybí respekt a úcta k pedagogovi. Mnohokrát byly v dotazníku uváděny i sprosté nadávky, které žáci říkali pedagogovi před celou třídou. Mezi odpověďmi se dokonce objevilo i házení rů-

ných předmětů po pedagogovi ve chvílích, kdy stál čelem k tabuli a psal zápis. Ve dvou případech odešel učitel s psychickými problémy kvůli třídě ze školy.

7.3 Ověření hypotéz

H1: Mezi žáky II. stupně základní školy se vyskytuje častěji šikana fyzická než psychická.

	Počet obětí	V %	Forma šikany
Nadávky	25	29%	psychická
Ponižování	9	10%	psychická
Ignorace	5	6%	psychická
Braní a ničení věcí	10	11%	fyzická
Bití	18	21%	fyzická
Posmívání	20	23%	psychická

tabulka č. 1

Z tabulky č. 1 je jasné patrné, že se hypotéza H1 nepotvrdila. Fyzická šikana se vyskytuje pouze ve 32% případů, a to skrze bití či braní a ničení osobních věcí oběti. Mezi žáky na II. stupni základní školy tedy převládá šikana psychická, která se projevuje nadáváním, posmíváním, ponižováním a ignorací.

H2: Nejčastěji se podle žáků stává obětí šikany ten, kdo není cool.

	Počet uvedených odpovědí	V %
Jiné etnikum	52	16%
Zdravotní znevýhodnění	110	35%
Nízká fyzická zdatnost	59	19%
Hodně se učí a všechno ví	45	14%
Není cool	52	16%

tabulka č. 2

O hypotéze H2 se také nedá říci, že se potvrdila, neboť z celkem 318 odpovědí se týká možnosti „není cool“ pouze 52. Nejvíce respondentů si myslí, že nejčastěji se obětí stává ten, kdo má nějaké zdravotní znevýhodnění.

H3: Žáci II. stupně základní školy by se s šikanováním svěřili spíše kamarádům než rodičům.

	Svěření se	V %
Rodičům	111	51%
Kamarádům	57	26%

tabulka č. 3

Z tabulky č. 3 zjišťujeme, že ani tato hypotéza se nepotvrdila. Žáci by se svěřili spíše svým rodičům - uvedlo tak 111 z nich. Kamarádům by se svěřilo jen 57 žáků z celkových 177 dotázaných.

H4: Obětí šikany se na vybraných základních školách stávají častěji chlapeci než děvčata.

	Ano	V %
Děvče	31	62%
Chlapec	19	38%
Celkem	50	100%

tabulka č. 4

O hypotéze H4 můžeme s jistotou říci, že se také nepotvrdila. Máme celkem 50 obětí šikany, z nichž většinu tvoří dívky (62%).

Závěr

V této bakalářské práci zaměřené na šikanu mezi žáky na druhém stupni základní školy, jsem se snažila zmapovat charakter šikany v současné době. V teoretické části jsem nejprve čtenáře informovala o tom, co je to šikana, jaké jsou její druhy a formy, co patří k příčinám vzniku tohoto sociálně patologického jevu a jaká jsou jeho vývojová stádia. Dále jsem vymezila a popsala konkrétní účastníky šikany. Třetí kapitola byla věnována šikaně z právního hlediska - to znamená, že jsou zde uvedeny příklady trestných činů souvisejících se šikanou a míra odpovědnosti dětských účastníků za taková jednání. Poslední kapitola byla zaměřena na diagnostiku, proces vyšetřování a možné následky šikany na její účastníky.

Praktická část mapuje zkušenost žáků se šikanou na vybraných základních školách druhého stupně. Z výzkumu jsem se dozvěděla, že téměř všichni žáci si termín „šikana“ spojují s chováním, které je velice špatné a kterého by se neměli dopouštět. Jak je tedy možné, že se i přes toto vědomí šikana mezi žáky objevuje? Devadesát pět respondentů uvedlo, že zná někoho, kdo se stal obětí šikany. Dalších padesát žáků přiznalo, že bylo či stále je obětí šikany. Smutné je i zjištění, že šikana probíhá nejčastěji přímo v samotné třídě. Jak je to možné? O přestávkách se přeci konají náhledy a kontroly tříd kantory. Pokud bych však měla vycházet ze své praxe na různých základních školách, musím říct, že tyto kontroly většinou probíhaly dle mého názoru nedostatečně. V momentě, kdy přišel pedagog ke dveřím, aby na chvíli nahlédl do třídy, dělaly děti, že si hrají a jsou hodné, jakmile však pedagog odešel, někteří jedinci většinou pokračovali v zakázaných činnostech - jako jsou například: honičky, vulgární mluva, braní věcí spolužákům či rvačky. V rámci prevence by tedy možná bylo účinnější provádět tyto kontroly o něco delší, anebo zůstat po celou dobu přestávky ve třídě, což si myslím, že by mohlo být úplně nejlepším řešením.

Dalším překvapujícím zjištěním je to, že by se žáci svěřili se šikanou svému pedagogovi až jako téměř poslednímu. Z jakého důvodu se žáci raději svěřují svým rodičům a kamarádům spíše než učitelům? Může za to pedagogova autorita či nedůvěra k němu? Mají snad děti strach z reakce kantora? Nebo se obávají, že je během procesu vyšetřování šikany nebude učitel schopen uchránit a oni budou trpět ještě více? Vždyť právě pedagog je ten, který by měl o šikaně ve své třídě vědět jako první. Jedině on může včas zasáhnout a případného viníka potrestat. Z tohoto důvodu by měli všichni pedagogové pracovat na důvěře svých žáků. Měli by je ujistit, že se mohou s čímkoliv svěřit. Navíc pedagogové by měli být proškoleni k tomu, jak vést vyšetřování a jak oběť či oběti během procesu chránit.

Také by pomohlo, kdyby se rodiče více zabývali tím, jak se daří jejich dětem ve škole, zda tam mají kamarády apod. Na klasickou rodičovskou otázku typu „Tak jak bylo ve škole?“ existuje mnoho různých odpovědí, které nám mohou o postavení dítěte ve školním zařízení ledacos prozradit. Děti, které se okamžitě rozpovídají o tom, co ve škole prožily, s jakými spolužáky se bavily, jakou známku dostaly či zda mají domácí úkol, bývají většinou ve škole šťastné a spokojené. Jenže pak tu jsou také děti, které se o škole se svými rodiči bavit nechtějí. Buď na otázku vůbec neodpoví a jdou hned do svého pokoje, nebo jen suše prohodí, že se měly dobře. Některým rodičům tato odpověď stačí a dál se svých dětí již nevyptávají, neboť se domnívají, že kdyby se něco dělo, děti by se jim svěřily. Jenže co tato odpověď ve skutečnosti znamená? Neříká nám vlastně téměř nic. Děti, a to hlavně ve starším školním věku, se většinou touto odpovědí snaží odbýt své rodiče, aby se jich dál nevyptávali. Jiné tuto odpověď používají, aby si o ně rodiče nedělali starosti, ale přitom mohou prožívat pravý opak. Z tohoto důvodu by se měli rodiče o své děti zajímat více do hloubky. Měli by se jich různě doptávat a tím získávat informace o tom, jak dítě svou povinnou školní docházku prožívá.

Co dodat na samotný závěr? Asi jen to, že děti stráví ve škole jednu z nejdůležitějších částí svého života, tak proč by ji měly protrpět? Všichni, kteří pracují s dětmi ať už ve školství či jiných organizacích, by se měli snažit o to, aby byly děti šťastné a spokojené. Věřím tomu, že se správnou výchovou a kvalitní prevencí lze tohoto cíle jednou dosáhnout. Jen doufám, že to nebude trvat příliš dlouho.

Seznam použité literatury

Odborná literatura

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování na školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.

MARTÍNEK, Zdeněk a Petra KAMENÍČKOVÁ. *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2007. ISBN 80-86956-29-6.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.

VAŠUTOVÁ, Maria. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80-7042-691-8.

VÁGNEROVÁ, Kateřina. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-912-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie školního dítěte*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-487-X.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178308-0.

VERBOVSKÁ, Jarmila. *Šikanovanie v škole*. Prešov: Metodické centrum Prešov, 2000. ISBN 80-845-194-X.

Internetové zdroje

Šikana ve škole a trestní právo [online]. [cit. 2020-02-14].

Dostupné z: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo/2>

Trestní řízení ve věcech dětí a mladistvých [online]. [cit. 2020-02-14].

Dostupné z: <http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/trestni-rizeni-ve-vecech-deti-a-mladistvych>

Trestní zákoník 40/2009 [online]. [cit. 2020-02-14].

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/>

VITÁSEK, Petr. *Trestní řízení ve věcech dětí Plivání, výhrůžky i bití. Žáci šikanují učitele stále drsnějšími způsoby mladistvých* [online]. 18.12.2019, 2 [cit. 2020-02-14]

Dostupné z: <http://www.msn.com/cs-cz/zpravy/domaci/plivani-vyhruzky-i-biti-zaci-sikanuji-ucitele-stale-drsnejшими-zpusoby/ar-BBY7ZRW?ocid=spartandhp>

Vývojová psychologie stručně. *Vývojová psychologie stručně* [online]. [cit. 2020-02-14].

Dostupné z: <http://charlijen.net/wp-content/uploads/downloads/2010/11/V%C3%BDvojov%C3%A1-psychologie-stru%C4%8Dn%C4%9B.pdf>

ZÁKLADY VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE [online]. [cit. 2020-02-14].

Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/svp/opory/lf-zacharova-zaklady-vyvojove-psychologie.pdf>

Seznam příloh

Příloha číslo 1 – dotazník

Konkrétní přílohy

Příloha číslo 1 - dotazník

Ahoj,

ráda bych Tě požádala o vyplnění následujícího dotazníku. Tento dotazník je určen pro žáky II. stupně ZŠ. Je zcela anonymní. Bude sloužit k vyplnění praktické části mé bakalářské práce, a proto prosím, abys odpovídal/a pravdivě. Cílem je zmapovat charakter šikany na II. stupni ZŠ v současné době. Vyplnění Ti zabere pouze pár minut. Všem zúčastněným respondentům děkuji za ochotu a čas, který tomuto dotazníku věnovali. Moc si toho vážím.

Darina Holečková, DiS.

1. Jsem:
 - a) děvče
 - b) chlapec

2. Můj věk (doplň): _____ let

3. Chodím do (doplň) _____ třídy

4. Slyšel/a jsi už někdy o šikaně?
 - a) ano
 - b) ne
 - c) nevím

5. Co je podle tebe šikana? (vyber 1 či více možností)
 - a) posmívání se
 - b) nadávání
 - c) poškozování věcí spolužáků
 - d) vyhrožování
 - e) bití
 - f) jiné (doplň) _____

6. Znáš někoho, kdo se stal obětí šikany?
 - a) ano
 - b) ne

7. Kdo si myslíš, že se nejčastěji stává obětí šikany?
 - a) ten, kdo je jiného etnika
 - b) ten, kdo má nějaké znevýhodnění (např. nosí brýle, koktá, špatně čte apod.)
 - c) ten, kdo není fyzicky zdatný (např. při hodinách tělocviku)
 - d) ten, kdo se hodně učí a všechno ví
 - e) ten, kdo není cool (nemá nejnovější model telefonu, nenosí značkové oblečení atd.)

8. Kdyby ses stal/a obětí šikany, svěřil/a by ses někomu?
a) ano b) ne
9. Pokud by si se svěřil/a, vyber komu. Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ne, pokračuj na otázku číslo 10.
a) rodičům
b) kamarádům
c) učiteli
d) někomu jinému - doplň _____
10. Byl/a jsi někdy obětí šikany?
a) ano b) ne
11. Kde Ti bylo nejčastěji ubližováno? Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ne, pokračuj na otázku číslo 13.
a) ve třídě
b) na chodbě
c) na toaletách
d) při cestě do školy
e) jinde - uveď _____
12. Stručně uveď, jak jsi byl/a šikanován/a:

13. Znáš někoho, kdo je agresorem (tj. kdo šikanuje druhé)?
a) ano b) ne
14. Jaké si myslíš, že jsou důvody agresora k šikanování? (vyber 1 či více možností)
a) chce být středem pozornosti
b) nudí se
c) chce zapadnout do party
d) sám byl či je obětí šikany
e) řeší tak své problémy
f) jiné - doplň _____
15. Šikanoval/a si někdy někoho?
a) ano b) ne
16. Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ano, doplň koho a proč. Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ne, pokračuj na otázku číslo 17.

Koho:

Proč:

17. Byl/a jsi někdy svědkem šikany?
a) ano b) ne
18. Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ano, jak jsi se jako svědek zachoval/a? Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ne, pokračuj na otázku číslo 19.
a) dělal/a jsem, že to nevidím
b) řekl/a jsem o tom někomu - doplň komu _____
c) zasáhl/a jsem proti agresorovi
d) podporoval/a jsem agresora
19. Vyskytuje se ve tvé třídě šikana?
a) ano b) ne c) nevím
20. Myslíš si, že jste ve třídě dobrý kolektiv?
a) rozhodně ano b) spíše ano c) ano
d) rozhodně ne e) spíše ne f) ne
21. Setkal/a jsi se někdy se šikanou ze strany pedagoga? (pokud ano - stručně popiš, jak se to projevovalo)
a) ano b) ne

popiš: _____
22. Setkal/a jsi se někdy s případem, kdy třída šikanovala pedagoga? (pokud ano - stručně popiš, o co šlo)
a) ano b) ne

popiš: _____
23. Máš v rámci školy nějakou zkušenost s preventivními programy, které se problematikou šikany zabývají?
a) ano b) ne
24. Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl/a ano, byly pro tebe tyto preventivní programy přínosné?
a) rozhodně ano b) spíše ano c) ano
d) rozhodně ne e) spíše ne f) ne
25. Jak by si ohodnotil/a bezpečnost před šikanou ve tvé škole?
(1 - žádná bezpečnost, 5 - nejvyšší bezpečnost)

1

2

3

4

5